

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra andragogiky a managementu vzdělávání

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Nové možnosti v oblasti resocializace a edukace odsouzených

New possibilities in the field of resocialisation and education of convicts

Jindřich Bareš

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Veteška, Ph.D., MBA

Studijní program: Andragogika a management vzdělávání

2023

Odevzdáním této diplomové práce s názvem „Nové možnosti v oblasti resocializace a edukace odsouzených“ potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených zdrojů a odborné literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 15. června 2023

Rád bych na tomto místě poděkoval svému vedoucímu diplomové práce panu prof. PhDr. Jaroslavu Veteškovi, Ph.D., MBA, za jeho ochotu, profesionální přístup, cenné rady a čas věnovaný této práci. Jeho přístupu a moudrosti si velmi vážím.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá novými možnostmi a přístupy v oblasti edukace a resocializace jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody. Proces zacházení s vězni je ve vězeňském systému prováděn systematickými a odbornými metodami zacházení. V současné době je dle aktuálního strategického dokumentu Koncepce vězeňství do roku 2025 kladen důraz především na vzdělávání a zaměstnanost osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Problematika resocializace a dalšího vzdělávání odsouzených je rozpracována v rámci sociální andragogiky. V teoretické části budou analyzovány možnosti využití andragogického, sociálního a sociálně andragogického poradenství ve výkonu trestu odnětí svobody. Dílčím cílem práce je charakterizovat jednotlivé etapy poradenského procesu a definovat jeho přínos pro reintegraci odsouzených. V rámci výzkumu budou sledovány nové metody a jejich využití v rámci dalšího vzdělávání a resocializace odsouzených. Jedná se zejména o koncept otevřené věznice, který je zcela unikátní v ČR a je realizován v rámci věznice Jirice. Staví na důvěře mezi odsouzenými a pracovníky Vězeňské služby ČR. V současnosti je považován za efektivní model penitenciární péče, která v sobě zahrnuje prvky resocializace, edukace, zaměstnávání odsouzených a smysluplné trávení jejich volného času. Tento model zacházení je aktuálně považován za inovativní nástroj práce s odsouzenými, který připravuje odsouzeného na propuštění a testování jeho připravenosti na život mimo vězeňské prostředí.

KLÍČOVÁ SLOVA

vězeňství, resocializace odsouzených, edukace odsouzených, sociální andragogika, program zacházení, výkon trestu odnětí svobody

ABSTRACT

The thesis deals with new possibilities and approaches in the field of education and resocialization of individuals in prison. The process of treatment of prisoners in the prison system is carried out by systematic and professional methods of treatment. At present, according to the current strategic document, the Concept of the Prison System until 2025, the main focus is on education and employment of persons in prison. The issue of resocialisation and further education of convicts is developed within the framework of social andragogy. The theoretical part will analyse the possibilities of using andragogical, social and social andragogical counselling in imprisonment. The sub-objective of the thesis is to characterize the individual stages of the counselling process and to define its contribution to the reintegration of convicts. New methods and their use in the framework of further education and resocialization of convicts will be observed within the research. This is especially the concept of an open prison, which is quite unique in the Czech Republic and is implemented within the Jiřice prison. It is based on trust between convicts and the staff of the Prison Service of the Czech Republic. It is currently considered an effective model of penitentiary care, which includes elements of resocialisation, education, employment of convicts and meaningful spending of their free time. This model of treatment is currently regarded as an innovative tool for working with convicts, which prepares the convict for release and tests their readiness for life outside the prison environment.

KEYWORDS

resocialization of convicts, education of convicts, social andragogy, treatment program, imprisonment

Obsah

Úvod	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Vymezení a vztah klíčových pojmů	10
1.1 Trest a jeho funkce	11
1.2 Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody	13
2 Vězeňství – vývoj a stav vězeňství v České republice	15
2.1 Vývoj vězeňství do roku 1989	15
2.2 Vývoj vězeňství od roku 1990 do současnosti	17
2.3 Aktuální nové trendy ve vězeňství	19
2.4 Vězeňská služba České republiky – její role a úkoly.....	20
2.5 Vězeňská služba České republiky – její členění a organizační struktura.....	22
3 Výkon trestu odnětí svobody – resocializace, integrace a reintegrace	25
3.1 Resocializace.....	27
3.1.1 Resocializace ve výkonu trestu odnětí svobody.....	28
3.2 Integrace	31
3.3 Reintegrace.....	31
4 Vzdělávání odsouzených – specifika edukace	33
4.1 Vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody	35
4.2 Poradenství a andragogické poradenství – charakteristika, význam a cíle	37
5 Programy zacházení s odsouzenými	41
5.1 Druhy programů zacházení	42
5.2 Pracovní aktivity	42
5.2.1 Druhy pracovních aktivit.....	43
5.3 Vzdělávací aktivity.....	44
5.4 Speciálně-výchovné aktivity	46
5.5 Zájmové aktivity	46
5.6 Oblast utváření vnějších vztahů	47
6 Analýza kriminogenních rizik a faktorů	48
6.1 Biologické faktory.....	48
6.2 Psychické faktory	49
6.3 Sociální faktory	49

PRAKTICKÁ ČÁST	51
7 Výzkum zaměřený na resocializaci a edukaci odsouzených.....	51
7.1 Cíle a poslání otevřené věznice.....	51
7.2 Výběr a metodologická charakteristika výzkumného vzorku.....	53
7.3 Výzkumný cíl a výzkumné otázky.....	56
7.4 Analýza a interpretace získaných dat.....	57
7.5 Diskuze a shrnutí.....	67
Závěr	70
Seznam použité literatury	72
Seznam příloh.....	75

Úvod

Tématem této diplomové práce jsou nové možnosti a přístupy v oblasti edukace a resocializace jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody. Toto téma jsem si zvolil z důvodu, že v bakalářské práci jsem se zabýval Výkonem trestu odnětí svobody, čímž jsem nyní na tuto problematiku navázal a mou snahou bylo se v této diplomové práci hlouběji zaměřit právě na edukaci a resocializaci osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Od roku 2017 pracuji u Policie ČR, a to byl důvod, proč jsem se zaměřil na tyto témata, neboť se ve své profesi s těmito osobami setkávám velmi často.

Diplomová práce má teoreticko-empirický charakter, je členěna na 2 části: teoretickou a praktickou. V první části jsou analyzována klíčová východiska související s tématem práce. Jsou rozpracována v prvních šesti kapitolách, kde se věnuji dějinám trestu a trestání, vývoji vězeňství v evropském kontextu, problematice práce s odsouzenými (tj. zejména resocializaci, integraci, edukaci a poradenství), rozboru programu zacházení, analýze kriminogenní rizik a specifické charakteristice odborné práce s odsouzenými. Důraz je kladen na prevenci a efektivní práci s odsouzenými v oblasti socio-psychosociální. Jako další východiska v této části byly využity strategické dokumenty Ministerstva vnitra ČR, Ministerstva spravedlnosti ČR a Vězeňské služby České republiky. Ve druhé části byl na základě analýzy a charakteristiky tohoto projektu sestaven i výzkumný záměr, který je popsán v praktické části, jde o výzkumné šetření zaměřené na resocializaci a edukaci odsouzených v rámci této Otevřené věznice v Jiřicích.

Jako klíčový prvek při realizaci změn ve vězeňství v ČR, se ukázal právě vznik tohoto nového konceptu v oblasti penitenciární péče – projekt Otevřená věznice v rámci Věznice Jiřice. Tento model zacházení je v současné době považován za inovativní nástroj práce s odsouzenými při jejich přípravě na život po jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Model otevřených věznic je ve světě, již 70 let úspěšně realizován, první otevřené věznice začaly vznikat ve Švédsku. Z otevřených věznic se postupně stal jeden z klíčových pilířů moderních vězeňských systémů. V České republice jsme však teprve na začátku tohoto ojedinělého projektu, Otevřená věznice v Jiřicích vznikla v r. 2017. Tento model staví na důvěře mezi odsouzenými a pracovníky VS ČR a je považován za efektivní model penitenciární péče, která v sobě zahrnuje prvky resocializace, edukace, zaměstnávání odsouzených a jejich smysluplného trávení volného času. Cílem projektu „otevřené věznice“ je udržet osoby ve

výkonu trestu odnětí svobody ve spojení se světem, s jejich rodinami a připravit je na pobyt na svobodě, aby se po propuštění o sebe zvládly sami postarat.

Cílem diplomové práce bylo analyzovat problematiku edukace, tj. formálního i neformálního vzdělávání, odsouzených s důrazem na prvky resocializace a integrace – na základě toho byl stanoven výzkumný cíl: Identifikovat a charakterizovat nové metody a přístupy v oblasti edukace a resocializace jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody.

Výzkumné otázky byly stanoveny tyto:

- 1) Jaké jsou nové (inovativní, trendové) možnosti resocializace odsouzených?
- 2) Jaké nové (inovativní) edukační nástroje jsou využívány ve výkonu trestu odnětí svobody?
- 3) V jakých oblastech (programů zacházení) lze významně rozvíjet resocializaci a reintegraci odsouzených?
- 4) Jaké vzdělávací potřeby lze identifikovat u odsouzených?

Výzkumné šetření bylo realizováno v rámci Otevřené věznice v Jiřicích, ve dvou fázích, a to v roce 2022 a v roce 2023. Jednalo se o nové metody a přístupy v konceptu otevřené věznice, který je zcela unikátní v ČR a přitom ve světě, především v Norsku a ostatních severských státech s ním mají velmi dobré dlouhodobé zkušenosti, o čemž svědčí nízká recidiva v těchto zemích.

Tato verze je přepracovanou DP odevzdanou v dubnu 2023. Byla aktualizována a doplněna dle posudků vedoucího a oponenta DP.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení a vztah klíčových pojmů

Pro účely této práce je podstatné vymezit a uvědomit si několik základních pojmů týkající se významu trestného činu, trestního řízení, trestu, osob ve výkonu trestu odnětí svobody a s tím spojenou jejich resocializací a edukací, kterými se v této práci zabývám.

V první řadě to, co přivádí osobu do výkonu trestu odnětí svobody je spáchání trestného činu. **Trestný čin** je vymezen trestním zákoníkem č. 40/2009 Sb., jedná se o „protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanovili trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.“ (zákon č. 40/2009 Sb.)

Po spáchání trestního činu **dochází k trestnímu řízení** „zákonem upraveného postupu orgánů činných v trestním řízení a dalších subjektů podílejících se na tomto postupu. Jeho úkolem je zjistit, zda se trestný čin stal, zjistit jeho pachatele a uložit mu trest nebo ochranné opatření, zajistit jejich výkon a rozhodnout o nároku poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem. Úkolem trestního řízení je též zajistit, aby nikdo nevinný nebyl trestně stíhán či dokonce odsouzen.“ (Nejvyšší státní zastupitelství, online, 2021)

Trest „v českém trestním právu lze definovat jako právní následek trestného činu představujícího jeden z prostředků realizace ochranné funkce trestního práva, ukládaný na základě zákona výlučně trestním soudem, zahrnujícím v sobě určitou újmu pro pachatele a vyjadřující negativní hodnocení pachatele a jeho činu, jehož výkon je vynutitelný státní mocí.“ (Kratochvíl, 2012, s. 28)

Za spáchaný trestný čin může být uložen **trest odnětí svobody** – tím jsou nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

Další možností trestu za spáchaný trestný čin je uložit **alternativní tresty** – jsou to tresty nespojené s bezprostředním odnětím svobody. Alternativa obsažená v tomto pojmu spočívá v odlišné variantě potrestání, než je umístění pachatele do věznice. Mezi alternativní tresty patří domácí vězení, obecně prospěšné práce, peněžitý trest propadnutí majetku, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz pohybu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, zákaz činnosti, ztráta vojenské hodnosti, ztráta čestných titulů nebo vyznamenání, vyhoštění.

Penologie je věda zabývající se trestem a trestáním, přičemž zkoumá účinnost různých druhů trestu, podmínky výkonu trestu, praktické otázky vězeňství, možnosti alternativních trestů, prevenci, recidivu a vzdělávání ve vězení.

Ve věznicích je realizována **penitenciární péče** – zvláštní druh péče o vězněné osoby realizovaný ve výkonu trestu odnětí svobody, případně ve vazební věznici.

V rámci těchto institucí dochází k **resocializaci** – zpětnému začlenění osoby do společnosti pomocí metod a procesů uplatňovaných ve věznici nebo sociálními pracovníky v institucích.

Dalšími prvky jsou **integrace a reintegrace**. Integrace je spojení, sjednocení, vytvoření jednoho celku, nebo-li jednotné a neoddělitelné spolupůsobení, tj. součinnost psychických procesů na osoby ve společnosti. Reintegrace je opětovný proces, během kterého dochází ke zpětnému začlenění osoby, která byla z nějakého důvodu vyloučena z běžného života společnosti.

Pro osoby ve výkonu trestu odnětí svobody jsou vytvářeny **programy zacházení**, které jsou sestavovány individuálně každému odsouzenému při nástupu do výkonu trestu odnětí svobody. Na jejich sestavování se podílí vězeňský personál (pedagog, sociální pracovník, vychovatel a psycholog). Tyto programy zahrnují všechny aktivity, jež mají pomoci při resocializaci dané osoby, jedná se o pracovní, výchovné, vzdělávací a zájmové aktivity.

Poté co je osoba propuštěná z výkonu trestu odnětí svobody, přichází na řadu další fáze v rámci resocializace **postpenitenciární péče** – péče o klienta propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody. Tuto péči nabízejí jak státní, tak nestátní organizace. Propuštěný může tuto poskytovanou pomoc využít dobrovolně nebo mu může být nakázána. Jedná se o péči velmi důležitou, neboť ve většině případů si propuštěné osoby neví v běžném životě rady, především když jim chybí po návratu z výkonu trestu rodinné zázemí a nemají kdo by jim pomohl se orientovat v nové fázi jejich života. Osoby, které strávily ve výkonu trestu odnětí svobody delší období potřebují, aby jim někdo poradil a pomohl se zajištěním ubytování, zaměstnání a běžných každodenních potřeb, jež jsou pro ně důležité, neboť ve výkonu trestu o ně v tomto směru bylo „postaráno“ a nemusely se o tyto běžné věci starat.

1.1 Trest a jeho funkce

Trest v českém trestním právu nemá uvedenou jednoznačnou definici. Pojem trestu nenajdeme definován ani v zákoně ani v judikatuře, jedinou definici lze nalézt v právní teorii

představitelů trestní nauky. Chápeme ho jako způsobení určité újmy, uvalení určitého omezení nebo bolesti. Společnost se jeho prostřednictvím domáhá dodržování právních, společenských a mravních pravidel.

„Trest v obecné rovině představuje určitou formu sankce (omezení) za jednání, které porušilo společenskou normu“. Z právního hlediska je trest právním následkem trestného činu. (Veteška, 2015)

Účinnost trestu lze vymezit poměrem minimální intenzity sankce k maximálnímu naplnění její funkce. Trest zůstává trestem jen tehdy, obsahuje-li sankci, avšak jde také o požadavek zamezit přitom prizonizaci a naplnit funkci trestu.

Trestu náleží funkce vyrovnávací, která spočívá v tom, že újma způsobená pachateli může na straně jedné emočně uspokojit poškozeného, na straně druhé může vést k náhradě způsobené škody.

U laické veřejnosti převládá názor, že trest by měl mít především represivní charakter. Nicméně pouze odplatou nelze účinně chránit společnost před nebezpečným chováním, a to z jednoduchého důvodu, každý trest odnětí svobody má svůj konec. (Koncepce vězeňství do roku 2015)

Sokol (2007, s. 253) hovoří o čtyřech základních funkcích trestu:

- 1. „Výchovná funkce:** *s pomocí trestu přispět k nápravě potrestaného.*
- 2. Preventivní funkce:** *odradit či odstrašit jiné od podobného jednání.*
- 3. Ochranná funkce:** *ochránit společnost před pachatelem, tuto funkci naplňuje například vězení, ale i vyhoštění ze země.*
- 4. Restorativní funkce:** *obnovení spravedlnosti, která byla přečinem narušena. Tato funkce je historicky nejstarší, dnes je možná poněkud méně srozumitelná.“*

Základní funkcí trestu je výše zmíněná restorativní funkce, která by měla ve společnosti znovu obnovit pocit spravedlnosti, velice úzce souvisí se společenským vědomím. Pokud ve společnosti převládne pocit, že nedošlo k emocionálnímu uspokojení jí samé, a hlavně postižených jedinců, nebude ve společnosti existovat pocit spravedlnosti. (Veteška, Fischer, 2020)

Diskuse ohledně účelu trestu a jeho vztahu k resocializaci a péči o vězně se zaměřují na poslání a cíle penitenciárního systému. Existují dvě základní koncepce – teorie odplaty, která se zaměřuje na trest jako odplatu a teorie prevence, která chápe trest jako terapii s cílem ochrany společnosti a resocializace delikventa. Měřítkem efektivity trestu je schopnost zabránit opakování kriminálního chování a současný trend se zaměřuje na lidskost a dosažení trvalých změn v osobnosti delikventů. (Veteška, Fischer, 2020)

Cílem trestu nepodmíněného odnětí svobody má být nejenom izolace odsouzených, ale především intenzivní úsilí o napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí reintegraci do společnosti lidí jednajících v souladu se zákony.

Ještě v nedávné době býval nejčastějším trestem – trest odnětí svobody. V současnosti je snahou současné moderní společnosti více uplatňovat tresty alternativní, které mají lepší dlouhodobé výsledky při nápravě odsouzeného, neboť není odloučen od majoritní společnosti a tím se od ní nevzdaluje, dokáže v ní žít. Nejdůležitějším při nápravě je potřeba, aby si uvědomil, co svým činem spáchal a snažil se o změnu svého chování.

Rovněž i pro celou společnost jsou alternativní tresty, především z ekonomického dlouhodobého hlediska výhodnější. Provoz institucí zajišťující výkon trestu odnětí svobody je značně finančně nákladný jak na jejich zřízení, tak na každodenní provoz, zajištění personálu i materiálního zabezpečení. K 31.12.2022 bylo ve výkonu trestu odnětí svobody v ČR celkem **19 052 osob**, průměrné denní náklady na jednoho vězně jsou aktuálně podle ministerstva spravedlnosti stanoveny na 1 773,- Kč, což je opravdu velmi vysoká částka. (Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022, 2023)

1.2 Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody v České republice se řídí následujícími právními předpisy různé právní síly:

Ústava ČR č. 1/1993 Sb. a Listina základních práv a svobod č. 2/1993 – předpisy obsahující obecné garance práv každého člověka.

Trestní zákoník ČR – zákon č. 40/2009 Sb., – obsahuje předpisy vykonávací úpravy výkonu trestu, zejména diferenciaci výkonu trestu, ukládání a výkon jednotlivých trestů odnětí svobody, zařazování a přerazování odsouzených do věznic jiného typu, případně změnu trestu

odnětí svobody vykonávaného ve věznici na trest domácího vězení nebo možnost mimořádného snížení či zvýšení trestu odnětí svobody.

Trestní řád – zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním upravuje postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé potrestáni.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody obsahuje rámcovou úpravu podmínek výkonu trestu ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic.

Řád výkonu trestu odnětí svobody – vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb. upravuje podrobněji jednotlivá práva a povinnosti vězňených osob.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže – č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy upravující možnosti vyvozování trestní odpovědnosti a o ukládání trestu mladistvým.

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, upravuje činnost, úkoly, organizaci a řízení vězeňské služby v souvislosti s výkonem vazby, zabezpečovací detence a výkonem trestu odnětí svobody.

Vnitřní vězeňský řád – upravuje vnitřní chod a organizaci výkonu trestu v jednotlivých věznicích, přijímají ho samostatně jednotlivé věznice se souhlasem generálního ředitelství Vězeňské služby ČR, zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

2 Vězeňství – vývoj a stav vězeňství v České republice

2.1 Vývoj vězeňství do roku 1989¹

Počátky vězeňství na našem území souvisí s rozpadem Velkomoravské říše (r. 906) a vznikem českého přemyslovského státu. Soudnictví bylo v té době v rukou vysoké šlechty. V roce 1189 vyhlásil přemyslovský kníže Konrád II. (1136-1191) první psaný zákoník, tzv. Status Konráda Oty, kodifikující nepsané zvykové právo především z trestní a dědické oblasti. Při výsleších týkajících se obzvláště těžkých zločinů jako byla vražda, bylo povoleno mučení nebo-li tortura. (Veteška, 2015)

Od 13. století za vlády přemyslovských králů se rozšířilo osidlování pohraničí a byla zakládána nová města, vznikl systém středověkého soudnictví, opírající se o vrchnostenské, církevní a městské soudy. V budovaném systému vznikala na hradech nebo poblíž nich tzv. sklepní vězení. Jednalo se o místa určená k zadržení obviněných osob, přičemž zde byly značně nepříznivé životní podmínky, neměli zde vězni velkou šanci na přežití. Tento typ vězení neměl žádnou výchovnou funkci, jednalo se pouze o jakýsi charakter vazby před popravou nebo jiným trestem. Ani veřejná poprava či mučení na náměstích nevedl k vymýcení těžkých zločinů. Za předchůdce trestu odnětí svobody z praktických důvodů ve Středozeví od 15. do 18. století lze považovat tzv. galeje – doživotní nucené práce. Galejníci byli využíváni v námořní dopravě, kde přikovaní k lavicím veslovali až do konce svého života, při nezvládnutí své pracovní činnosti byli bez milosti házeni do moře. (Veteška, 2015)

Vězení jako výkon trestu se začalo rozšiřovat od poloviny 16. století. Vznik trestu odnětí svobody v jeho klasické podobě pak můžeme datovat do období konce 18. století a zejména pak od 19. století, kdy probíhá hnutí usilující o humanizaci výkonu trestu a prohloubení jeho účinnosti. (Kalvodová, 2016)

Společnost se vždy snažila viníky trestných činů dostatečně potrestat a dosáhnout tím udržení pořádku ve společnosti. Trest i jeho účel se historicky vyvíjely jako forma sociální kontroly a jako ochrana společnosti před pachatelem a jeho následná převýchova. Vznikaly i různé koncepce pojednávající o smyslu trestu. Italský aristokrat a filozof Beccaria Cesare (1738-1794) zastával názor, že účelem trestu není působení bolesti a utrpení, ale ochrana

¹ Některé části textu teoretické části DP jsou převzaty nebo upraveny z bakalářské práce autora (viz Bareš, 2021).

společnosti. Tato idea, doplněná o požadavek převýchovy, platí dodnes, čímž Beccaria lze považovat za průkopníka novodobé trestní filozofie a za zakladatele moderní penologie.

V 19. století začaly vznikat podle Vetešky (2015) zejména v Evropě propracované vězeňské systémy, ve kterých bylo uplatňováno křesťanské náboženské hledisko. V první polovině 19. století vznikl na území Švýcarska tzv. ženevský klasifikační systém, který diferencoval odsouzené do jednotných skupin, a to podle věku, pohlaví, druhu trestné činnosti, délky nařízeného trestu a způsobilosti k nápravě. Zařazoval odsouzené do čtyř režimů podle stupně přísnosti a poprvé se upustilo od tělesných trestů. Tento systém zároveň umožňoval prominutí 1/3 trestu v případě soustavného dobrého chování a uspokojivých pracovních výsledků. (Veteška, 2015)

V evropských vězeňských systémech byl kladen důraz na požadavek docílení mravního polepšení odsouzených a určitou humanizaci prostředí výkonu trestu. Jednotlivé složky výchovy, konkrétně pracovní činnost, kázeň a kulturně-mravní výchova vězňů musejí přispět k žádoucí resocializaci, tj. změně chování, jednání, případně postojů.

S rozvojem těchto vězeňských systémů došlo k teoretickým i praktickým poznatkům pro postupnou transformaci a humanizaci vězeňství. V evropských vězeňských systémech se kladl důraz především na docílení mravního polepšení odsouzených a humanizaci prostředí výkonu trestu, ale jen do té míry, aby si vyměřený trest zachoval povahu trestu.

Za zakladatele moderní vězeňské péče u nás je považován katolický kněz František Josef Řezáč (1819-1879) byl pedagogem, spisovatelem a politikem. Věnoval se oblasti vězeňství a školství. Propagoval rozvoj vzdělávání učitelů, vydával odborné publikace a časopisy. (Veteška, 2015)

Po vyhlášení samostatného československého státu v roce 1918 byl do nového státu přejet justiční a vězeňský model rakouské monarchie.

V době nacistické okupace byla výkonná moc v Československu podřízena německé okupační správě, reprezentované zastupujícím říšským protektorem.

V roce 1945 po skončení 2. světové války byly zrušeny protektorátní právní normy a právo se v Československu vrátilo ke stavu před protektorátem. Ve světě došlo po válce k příklonu k demokratickým a liberálním hodnotám a tím i k velkému teoretickému a praktickému posunu v penologii. Především ve skandinávských zemích spolu s výkonem trestu téměř dokonale rozvinuly resocializační programy – tzv. programy zacházení a intervenční programy.

V roce 1950 byl přijat zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, který sjednotil právo hmotné a procesní v celém Československu a zavedl značnou represi. Jeho základem bylo „zneškodnit nepřátele pracujícího lidu“.

V roce 1960 se vznikem Československé socialistické republiky byla nově upravena Ústava Československé republiky a byl přijat nový trestní zákon, zákon č. 140/1961 Sb. a trestní řád, zákon č. 141/1961 Sb. Bylo zavedeno nové dělení na tresty pravidelné a trest výjimečný. Mezi pravidelné tresty byly zařazeny trest odnětí svobody a nápravné opatření, zákaz činnosti, peněžitý trest, propadnutí majetku nebo věci, ztráta čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti, vyhoštění. Trest odnětí svobody měl stanovenou horní hranici na 15 let a byl vykonáván v nápravných zařízeních ministerstva vnitra. (Kýr, 2003)

2.2 Vývoj vězeňství od roku 1990 do současnosti

Po roce 1989 došlo v Československu k významným změnám. Tyto změny byly vyvolány státním převratem a vyžadovaly přijetí nových demokratických zákonů, které se dotýkaly nejen trestního práva. Jedním z těchto zákonů byla novela trestního zákona č. 175/1990 Sb. novela trestního zákona. Tato novela zrušila trest smrti a místo něj zavedla trest odnětí svobody na doživotí jako nejtvrďší možný trest. Dále byl přepracován i systém sankcí pro mladistvé.

Vězeňství u nás v této době nastoupilo cestu radikální transformace. Za základ této cesty po roce 1989 byla považována depolitizace českého vězeňství, jeho humanizace, decentralizace jeho řízení a demilitarizace. Zatímco vězeňské systémy vyspělé Evropy se po celá desetiletí vyvíjeli kontinuálně, český vězeňský systém stál před složitým úkolem transformovat se zásadně, a to v relativně krátké době. Transformace vězeňství, jejímž teoretickým základem byla Koncepce českého vězeňství přijatá v roce 1991 plně využila výhody nechat se inspirovat zahraničními modely. (Koncepce vězeňství do roku 2015, online)

Nový zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, byl přijat v roce 1999 s účinností od 1. 1. 2000. Jedná se o aktuální úpravu výkonu trestu odnětí svobody a od 1. 1. 2010 je účinný nový trestní zákon, zákon č. 40/2009 Sb.

Po vstupu České republiky do Evropské unie v roce 2004 bylo nezbytné reagovat na nové podmínky a vypracovat novou strategii, která by zajistila trvalý rozvoj českého vězeňství. Základním cílem se stala Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015, která přizpůsobovala český vězeňský systém novým podmínkám a souvislostem. Tato koncepce měla

rovněž určit směr a priority v rámci vězeňského systému v ČR. V této době byly klíčové zásady zacházení s vězněnými osobami odvozené především z Listiny základních práv a svobod, českého právního systému a doporučení Rady Evropy.

Základními principy bylo:

- a) *„se všemi osobami, jež jsou omezeny na svobodě, musí být zacházeno s ohledem na jejich lidská práva a lidskou důstojnost,*
- b) *důstojný a humánní výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby lze realizovat pouze ve věznicích, které zajišťují bezpečnost a bezpečí celé společnosti stejně jako vězňům a vězeňskému personálu,*
- c) *omezení osob vykonávajících trest nebo umístění ve výkonu vazby mají být uplatňována jen v rozsahu nezbytně nutném k dosažení účelu trestu odnětí svobody a účelu výkonu vazby,*
- d) *život ve věznicí má být v co nejvyšší míře blízký pozitivním aspektům života ve společnosti,*
- e) *rizika představovaná jednotlivými vězni mají být posuzována přísně individuálně a pouze podle toho má být s nimi jednáno,*
- f) *výkon trestu odnětí svobody má být plánován individuálně s důrazem na vytváření nejlepších možných podmínek pro integraci po propuštění.“* (Evropská vězeňská pravidla, VS ČR, online)

Další vzniklou koncepcí navazující na tuto koncepci platnou do roku 2015, je **Koncepce vězeňství do roku 2025**, jenž je historicky první systémovou aktivitou, která pojímá vězeňství v širším pojetí a neomezuje se pouze na Vězeňskou službu ČR. Jedná se o multidisciplinární a meziresortní přístup k problematice vězeňství. Je zřejmé, že samotný výkon trestu odnětí svobody ve vězeňském zařízení je sice zásadní z hlediska napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí žádoucí reintegrace do společnosti, nemůže být, ale vnímán izolovaně, bez zdůraznění role postpenitenciární péče, vlivu prevence kriminality a v neposlední řadě fungování sociálního systému státu. S ohledem na skutečnost, že drtivá většina odsouzených bude jednoho dne propuštěna z výkonu trestu odnětí svobody, je naprosto nezbytné vycházet ze základní zásady a to, že **příprava odsouzeného na jeho život po propuštění z věznice začíná už dnem jeho nástupu do výkonu trestu odnětí svobody.**

Globálním cílem této platné koncepce je „vytvořit dobře fungující, efektivní, mezinárodní standardy dodržující vězeňství s prevencí kriminality postpenitenciární péčí, sociální sférou a vzdělávacím systémem a směřující k reintegraci pachatelů trestné činnosti do společnosti. Plnit úkol nápravy odsouzených osob na základě individuálních postupů za účelem předcházení recidivě kriminálního chování a izolace opakovaně recidivujících pachatelů nejzávažnější násilné trestné činnosti od společnosti s cílem zajistit bezpečí občanů. Pomocí širokého komplexu opatření docílit existence moderního systému vězeňství, odpovídajícího 21. století a srovnatelného s dalšími vyspělými demokratickými státy.“ (Koncepce vězeňství do roku 2025, online)

2.3 Aktuální nové trendy ve vězeňství

V roce 2017 byla v České republice zřízena první tzv. Otevřená věznice v Jiřicích, jedná se o věznici, která cestou intenzivního individuálního přístupu k vězněným osobám cílí na snížení recidivy. Ve světě koncepce těchto věznic funguje již více jak 70 let. K této problematice více viz např. Veteška (2015) a Prokopová (2021).

Kapacita věznice je 32 vězňů a 14 zaměstnanců. Otevřená věznice co možná nejvíce imituje reálný život bez mříží – denní režim zde umístěných odsouzených zahrnuje práci v zaměstnání a povinnosti spojené s běžným chodem domácnosti, péči o zahradu, zvířata a efektivní trávení volného času.

Práce odborných zaměstnanců je zde postavena spíše na poradenství a odborném vedení než na příkazech. Poskytuje tak odsouzeným určitý prostor pro vlastní analýzu každodenních životních problémů, hledání vlastních řešení a vlastních rozhodnutí, což významně posiluje u odsouzených pocit vlastní odpovědnosti za své chování. Vzorem pro tuto otevřenou věznici je skandinávský model těchto věznic, které jsou ve světě úspěšně zřizovány.

V loňském roce se tato otevřená věznice v Jiřicích zúčastnila prvního ročníku soutěže Prison Achievement Award, kterou pořádá Evropské asociace vězeňských služeb EuroPris. Cílem soutěže bylo poukázat na počiny evropských vězeňských služeb posledních let, které přinesly do systému pokrokové prvky, změnu či významný rozvoj. Celkem bylo nominováno 24 projektů a Otevřená věznice v Jiřicích se umístila mezi pěti nejlepšími projekty v této soutěži, což je považováno za velký úspěch a možnou další motivací do budoucna, kudy by se

vězeňství v České republice mělo ubírat. (VS ČR, online) Důležité je také propojení s evropskými modely a hledání inspirace v zahraničí.

2.4 Vězeňská služba České republiky – její role a úkoly

Vězeňská služba České republiky je zřízena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky. Hlavním představitelem této organizace je generální ředitel, který je jmenován do funkce ministrem spravedlnosti a je mu přímo i odpovědný. V současné době je generálním ředitelem VS ČR, vrchní státní rada: genmjr. Mgr. Simon Michailidis. (VS ČR, online)

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky mimo jiné určuje i základní úkoly vězeňské služby, které jsou stanoveny následovně:

„Vězeňská služba České republiky:

- a) spravuje a střeží vazební věznice a věznice a odpovídá za dodržování zákonem stanovených podmínek výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody,*
- b) spravuje a střeží ústavy pro výkon zabezpečovací detence,*
- c) střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody a eskortuje tyto osoby do výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, ústavního ochranného léčení nebo zabezpečovací detence, a to bezprostředně po ukončení výkonu vazby, zabezpečovací detence nebo trestu odnětí svobody,*
- d) prostřednictvím programů zacházení soustavně působí na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění,*
- e) provádí výzkum v oboru penologie a využívá jeho výsledky a vědecké poznatky při výkonu vazby a při výkonu trestu odnětí svobody,*
- f) zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství a ministerstva a v jiných místech jejich činnosti a v rozsahu stanoveném tímto zákonem zajišťuje pořádek a bezpečnost při výkonu pravomoci soudů a státních zastupitelství,*

g) vytváří podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody,

h) provozuje hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, případně i osob ve výkonu vazby,

i) vede evidenci osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody na území České republiky,

j) plní úkoly, které pro ni vyplývají z vyhlášených mezinárodních smluv, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána,

k) zabezpečuje vzdělávání příslušníků Vězeňské služby (dále jen „příslušníci“) a občanských zaměstnanců Vězeňské služby, které provádí Akademie Vězeňské služby, a vzdělávání osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, které provádí Střední odborné učiliště,

l) poskytuje zdravotní služby ve svých zdravotnických zařízeních osobám ve výkonu vazby, osobám ve výkonu zabezpečovací detence a osobám ve výkonu trestu odnětí svobody, příslušníkům a občanským zaměstnancům Vězeňské služby; v případě potřeby zabezpečuje zdravotní služby u mimovězeňských poskytovatelů zdravotních služeb,

m) poskytuje nebo zajišťuje odbornou péči osobám s adiktologickou poruchou, které jsou ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence,

n) v rozsahu stanoveném zvláštním právním předpisem objasňuje a prověřuje vlastními pověřenými orgány (dále jen „pověřené orgány Vězeňské služby“) trestné činy osob ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody a zabezpečovací detence; ve spolupráci s Generální inspekcí bezpečnostních sborů se podílí na předcházení a odhalování trestné činnosti příslušníků Vězeňské služby a občanských zaměstnanců zařazených k výkonu práce ve Vězeňské službě spáchané při výkonu služby nebo při plnění pracovních úkolů.“ (§ 2, zákon č. 555/1992 Sb.)

2.5 Vězeňská služba České republiky – její členění a organizační struktura

Vězeňská stráž – střeží vazební věznice, věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence. Dále střeží, předvádí a eskortuje osoby umístěné v těchto objektech. Je-li povolána k plnění úkolů justiční stráže, střeží budovy soudů, státních zastupitelství a ministerstva, kde při jejich činnosti zajišťuje stanovený pořádek a kázeň. (§ 3, zákon č. 555/1992 Sb.)

Justiční stráž – zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství, ministerstev a v jiných místech jejich činnosti. Příslušníci zařazení ve vězeňské strážce mohou být dočasně povoláni k plnění úkolů justiční stráže a příslušníci justiční stráže mohou být dočasně povoláni k plnění úkolů vězeňské stráže, ale to lze jen v mimořádných případech a pouze se souhlasem generálního ředitele. (§ 3, zákon č. 555/1992 Sb.)

Správní služba – rozhoduje ve správním řízení podle zvláštních předpisů a zabezpečuje organizační, ekonomickou, vzdělávací, výchovnou, zdravotnickou a jinou odbornou činnost. Příslušníci správní služby mohou být dočasně pověřeni plněním úkolů vězeňské stráže, pokud vězeňská stráž jí svěřené úkoly nemůže vlastními silami plnit, se souhlasem ředitele věznice. (§ 3, zákon č. 555/1992 Sb.)

Organizačními jednotkami vězeňské služby jsou generální ředitelství, vazební věznice, věznice, ústavy pro výkon zabezpečovací detence, Střední odborné učiliště (Praha 4) a Akademie Vězeňské služby. (Příloha č. 1 – Organizační struktura VS ČR k 31.12.2022, Statistická ročenka VS ČR 2022, online)

Věznice a vazební věznice zřizuje a ruší ministr spravedlnosti, v jejich čele jsou ředitelé, jmenováni ředitelem Vězeňské služby ČR. Ministr spravedlnosti jmenuje a odvolává generálního ředitele. Generální ředitelství vězeňské služby ČR řídí, organizuje a kontroluje činnost ostatních orgánů vězeňské služby ČR.

Aktuálně je v České republice celkově 35 věznic pro výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence. (VS ČR, 2022, online)

K 31.12.2022 bylo evidováno celkem 19 052 vězňených osob v organizačních jednotkách Vězeňské služby ČR. Z toho bylo 17 498 odsouzených, 1 438 obviněných a 116 chovanců v detenčních ústavech. Z celkového počtu vězňených osob bylo 17 439 mužů a 1 613 žen. (Příloha č. 2 – Celkové stavy vězňených v organizačních jednotkách Vězeňské

služby ČR k 31.12.2022 a Příloha č. 3 – Vývoj stavu vězňených osob v letech 2011 až 2021 – stavy k 31.12., Statistická ročenka VS ČR 2021, online)

Celkový počet personálu vězeňské služby, tj. příslušníků i zaměstnanců se dlouhodobě pohybuje kolem 11 000. **Konkrétně k 31. 12. 2021 byl stav personálu 11 220 osob, z toho 6 964 příslušníků a 4 256 zaměstnanců**, tj. 62 % příslušníků a 38 % občanských zaměstnanců.

Celkový počet personálu vězeňské služby, tj. příslušníků i zaměstnanců se dlouhodobě pohybuje kolem 11 000. Fyzické počty zaměstnanců byly v letech 2017 – 2021 vyrovnané, ovšem v roce 2022 byl zaznamenán výrazný pokles, a to téměř o 400 osob. **Konkrétně k 31. 12. 2022 byl stav personálu 10 837 osob, z toho 6 557 příslušníků a 4 280 zaměstnanců**, tj. 60,5 % příslušníků a 39,5 % občanských zaměstnanců. **Z celkového počtu personálu bylo 7 675 mužů a 3 162 žen**, tj. 70,8 % mužů a 29,2 % žen. (Příloha č. 4 – Vývoj počtu personálu 2012 až 2022 – stavy k 31.12., Statistická ročenka VS ČR 2022, online)

Vězeňská služba se potýká s problémy nedostatku personálu, který bezprostředně zachází s vězňenými osobami. Práce ve vězeňství je pro uchazeče o zaměstnání značně neatraktivní, klade vysoké nároky na každého zaměstnance a je psychicky velmi náročná. Jedinou motivací zájemců o tuto práci bývají často pouze existenční a finanční důvody.

Touto situací se zabývá i Koncepce vězeňství do roku 2025 a jejím cílem je zajištění personální stabilizace odborného aparátu a posílení jeho samostatnosti, snahou zatraktivnit zaměstnání ve vězeňství nejen prostřednictvím finančních, ale i nefinančních pobídek, čímž by se podařilo zajistit dostatečné množství vysokoškolsky vzdělaných odborníků, jež by pro tuto práci byli velkým přínosem a povýšili by úroveň a kvalitu současného vězeňství v České republice.

U zaměstnanců věznic je vysoká míra fluktuace zapříčiněná právě jejich nedostatečnou motivací. Dlouhodobě se hovoří o potřebě restrukturalizace personálu Vězeňské služby a potřeby navýšit počet vychovatelů, speciálních pedagogů, sociálních pracovníků, terapeutů, psychologů a duchovních a tím i posílení rozšiřování programů zacházení s vězni. Velkým problémem se stává zajistit volnočasové aktivity pro uvězněné, včetně zajištění dostatečného prostoru kulturních a jiných místností právě pro tyto aktivity. V mnoha věznicích z důvodů jejich přeplněnosti nezbyvá na tyto prostory již místo. Dlouhodobě Vězeňská služba uvádí velké problémy s přeplněností věznic, většina z nich má více vězňů, než je jejich kapacita, a to až o 30 %. (VS ČR, 2021, online)

Vězeňská služba ČR se podílí na penologickém výzkumu. Výzkumná činnost v oblasti penologie patří k hlavním úkolům Vězeňské služby České republiky, vymezeným v zákoně č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky. Aktuální penologický výzkum je zaměřen především na „zjišťování efektivity metod odborného zacházení s vězněnými osobami v aktuálních podmínkách zejména výkonu trestu odnětí svobody, s cílem nalézat a uvádět do praxe mechanismy k efektivizaci výchovných metod nutných pro úspěšnou resocializaci vězněných osob po propuštění a snižování rizika jejich kriminální recidivy“. Vězeňská služba ČR spolupracuje na řešení penologických výzkumných úkolů s různými výzkumnými, akademickými či nestátními neziskovými organizacemi, jako jsou Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy či Volonté Czech, o.p.s. (Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2021, 2022).

3 Výkon trestu odnětí svobody – resocializace, integrace a reintegrace

Všechny tyto pojmy jako resocializace, integrace a reintegrace mají společný úkol navrátit a začlenit vyloučenou osobu zpět do většinové společnosti, změnit její návyky a chování, aby odpovídaly životu běžných lidí a přijmout společností zpět tuto osobu mezi sebe. Cílem je, aby se vyloučená osoba dokázala co nejlépe do společnosti začlenit, vrátit se do ní, uplatnit se v ní a být touto společností přijímána.

Uvěznění je považováno za velmi náročnou životní situaci, která přináší řadu zásadních změn. Jedinec přijímá hodnoty, které jsou spojené s novým sociálním postavením. Některé studie (Fischer, 2006) ukazují, že vězni nejčastěji uvádějí následující negativní změny: ztrátu soukromí, oddělení od svých blízkých (rodina, přátelé), nutnost dodržovat stanovený režim a případně i ztrátu zaměstnání.

Osoby ve vězení vytvářejí v rámci adaptace na vězeňské prostředí vzájemně specifickou skupinu – jistou subkulturu, která v určitém čase získává autentický způsob vyjadřování, chování a jednání. Musí se na prostředí věznice adaptovat, naučit se v něm žít a orientovat. To v praxi znamená obrovskou zátěž, zejména v případě jedinců uvězněných poprvé, kteří nemají žádné zkušenosti. Dochází k reakcím na uvěznění, které mají různý charakter střídání agresivních a únikových forem obranných mechanismů. (Ashkar, 2018)

Adaptace na vězeňské podmínky má 5 typů přizpůsobení. Nejlepším možným typem přizpůsobení je realistické přizpůsobení. Jedinec si v tomto případě vytyčil jasné cíle a snaží se o podmíněčné propuštění a o povolení, aby mohl opustit věznici. Druhým typem je agresivně nepřátelské přizpůsobení, kdy ironizuje, zesměšňuje, zavražďuje a fyzicky napadá vězeňský personál a ostatní odsouzené. Přizpůsobení nepřiměřenou kompenzací je v případě, že se odsouzený chlubí svou trestnou minulostí i tím, co spáchá v budoucnosti, ale ve skutečnosti si sebou není jistý. Dalším typem je přizpůsobení se nepřiměřenou projekcí. V tomto případě odsouzený obviňuje další osobu za to, že je odsouzen. Tímto způsobem se vyhýbá odpovědnosti. Posledním typem adaptace je přizpůsobení se únikem. Často se jedná o únik do denního snění a může skončit až sebevraždou. (Raszková, Hoferková, 2014)

Mezi negativní důsledky, které ovlivňují jedince často na celý život patří:

- Prizonizace a druhý život odsouzených (demoralizace jedince, adaptace v rámci uvěznění, nežádoucí psycho-sociální vlivy),
- Negativní vlivy působící na odsouzeného vyvolávají otrlost, lhostejnost a podlézavost (účelovost, která se může odsouzeným vyplatit s ohledem na udělování odměn/trestů),
- Narušení osobnosti,
- Neudržení sociálních vazeb, především s rodinou (častým problémem je i kvalita udržovaných osobních, resp. intimních vztahů; nemožnost pravidelného kontaktu s dětmi atd.),
- Narušení schopnosti navazovat vztahy s opačným pohlavím (problémy v komunikaci i důvěrných vztazích),
- Stres, frustrace, sociální a emoční deprivace, případně pocity beznaděje,
- Nereálná očekávání,
- Fixace na vězeňské známosti, která má obvykle negativní charakter, zejména po propuštění jedince z VTOS,
- Šikana (ze strany spoluvězňů i vězeňského personálu)
- Sociální stigmatizace vinou pobytu ve vězení,
- Narušení sebeovládání, samostatnosti, schopnosti rozhodovat se, ukázněnosti,
- Změny v oblasti motivace a postojů,
- Finanční problémy způsobené růstem zadluženosti,
- Zkušenost s homosexuálním stykem,
- Kontakt s drogami,
- Ztráta bydliště a zaměstnání – případně problémy s hledáním nového po propuštění. (Raszková, Hoferková, 2014, upraveno a doplněno)

Pro to, aby byl naplněn účel trestu odnětí svobody musí být zajištěno několik podmínek, podle Černíkové a Makariusové (1996) se jedná o individualizaci trestu, trest musí následovat bezprostředně po spáchaném činu, trest by měl být doprovázen odměnou, která se vztahuje k žádoucímu chování. Individualizace trestu znamená, že to, co je pro jednoho trestem pro druhého může být odměnou. Dále doporučují, aby byl trest odnětí určen pouze pro pachatele nejzávažnějších trestních činů a aby se ukládalo více alternativních trestů. Pro výchovné působení na pachatele jsou také nesmírně důležití vychovatelé ve věznicích, kteří by měli být dostatečně připraveni na svoji práci jak kvalifikačně, tak i osobnostně.

Uvěznění samotné a negativní zkušenosti z vězeňského prostředí nejsou dostatečným přístupem ke snižování kriminality a delikvence. Klíčovým prvkem je poskytování programů pro odsouzené, které vyžadují vzdělání a odborné znalosti zaměstnanců ve věznicích, aby podpořily resocializační proces. Zůstává otázkou, zda jsou specialisté vězeňské služby dostatečně vybaveni znalostmi a dovednostmi, které odpovídají moderním standardům a respektují základní práva vězňů. (Evropská vězeňská pravidla, 2001)

Normy vězeňského prostředí a pravidla chování jsou značně specifické. V rámci pobytu ve vězení jedinci procházejí procesem prizonizace. V této specifické adaptaci ve velkém počtu případů dochází ke změnám v motivaci, bohužel často ve smyslu identifikace s kriminálním chováním. (Schnittker, 2014)

Adaptace v tomto smyslu znamená osvojení si nových, z hlediska přežití výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení. Dochází tak k zásadnímu problému psychologické práce s delikventy. Tím je snížení či úplná ztráta motivace a následné ochoty k nápravě. (Veteška, 2015)

Z pohledu tradiční sociologie je jedinec chápán jako sociální bytost, která chce dodržovat společenská pravidla a normy. Avšak vliv sociálních institucí může negativním způsobem ovlivnit chování jedince a může vést ke kriminálnímu jednání. (Veteška, 2020)

3.1 Resocializace

Resocializace je sociologický koncept, který se zaměřuje na možnosti přeformování dospělých jedinců. Jedná se o proces, při kterém se člověk podrobí mentální a emoční transformaci, aby byl schopný adaptovat se na odlišné prostředí, než na které byl zvyklý. Dříve se používal termín "nápravná výchova", který v současnosti již není používán a byl nahrazen pojmy "resocializace" a "reedukace". (Veteška, 2015)

V širším smyslu je resocializace procesem, který probíhá u jedince a vede ke sociálním změnám s cílem přizpůsobit se životu ve společnosti nebo v určité komunitě. Tento proces představuje následné přizpůsobování se novému chování a normám u dospělých nebo dospívajících jedinců, kteří již prošli procesem socializace. Během resocializace jedinec přijímá hodnoty spojené s novým sociálním postavením, jako je například role manžela, rodiče, zaměstnance, vojáka apod. (Veteška, Fischer, 2020)

V užším slova smyslu znamená resocializace proces transformace identity, při kterém se lidé učí novým rolím a zároveň se zbavují některých aspektů svých starých rolí.

Resocializace je označována jako socializace dospělých. Potřeba učit se novým rolím může vycházet z dobrovolných i nedobrovolných změn v sociálním postavení.

Dobrovolná resocializace – z vlastního rozhodnutí vstup do nového statusu (práce, svatba, armáda) nebo *nedobrovolná* – nařízená, někdy i proti vůli resocializovaného (totalitní systémy a instituce).

Z pragmatistického hlediska je resocializace metodickým procesem, který transformuje objektivní realitu. Samotný proces resocializace tak nemusí nutně probíhat pouze v prostředí vězení nebo v nápravných centrech, ale také ve škole, rodině, na pracovišti a dalších místech. (Průcha, Veteška, 2014)

Součástí resocializačního procesu je mnoho proměnných, tj. interakcí, vlivů a osobnostních charakteristik jedince. Klíčovým nástrojem je výchova i vzdělávání a důležitou roli hraje osvěta, prevence a poradenství.

3.1.1 Resocializace ve výkonu trestu odnětí svobody

Ve vězeňské praxi resocializací míníme korektivní či druhotnou socializaci jedinců, u nichž proces socializace v dřívějších vývojových etapách neproběhl úspěšně. Přijaté normy resocializovaného nebyly ve shodě s těmi, jež zastává většinová společnost, což bývá dáno tím, že dotyčný jedinec si je často osvojoval v rámci sociálních interakcí se skupinou, k níž náležel a jejíž systém hodnot byl odlišný od hodnot, které přijímala a akceptovala většinová společnost. V případě této „antisociální“ socializace hovoříme o deviantní socializaci. Deficitní socializace probíhá tehdy, pokud se při jejím průběhu vyskytly různé nepříznivé podmínky a některé zásadní nedostatky. (Černíková a Makariusová, 1997)

Vnější a vnitřní diferenciaci odsouzených patří ke klíčovým otázkám výkonu trestu odnětí svobody z hlediska naplnění jeho účelu.

Podle Netíka (Netík, Netíková a Hájek, 1997) je proces resocializace odsouzených zaměřen především na:

- Docílení změny v chování prostřednictvím přímého působení na odsouzeného, kdy dochází k posílení jeho smyslu pro zodpovědnost, získávání pozitivních sociálních návyků a etických postojů, zlepšování vztahu k práci.

- Zvýšení sociálních kompetencí, potlačení společenské nepřizpůsobivosti a sociální nezpůsobivosti.
- Odstraňování škodlivých návyků, například závislostí na drogách, alkoholu, patologickém hráčství apod.

Hlavní snahou resocializačního a reedukačního působení na odsouzené je odstranit nežádoucí návyky a projevy chování, které je vedly k páchání trestné činnosti, a rovněž eliminovat rizika možné recidivy trestného jednání. Konkrétně je toto zajišťováno prostřednictvím individuální nebo skupinové práce v daném programu zacházení s odsouzenými.

Reedukace představuje proces, který se zaměřuje na změnu postojů a chování jedinců s nežádoucími vzory chování a zkreslenými hodnotami. Tento typ intervence se často používá u osob s delikventním a asociálním chováním nebo u osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Reedukační opatření se často uplatňují v rámci probačního dohledu, zejména u jedinců, kteří byli podmíněně propuštěni a mají za cíl podpořit jejich resocializační proces. (Průcha a Veteška, 2014)

Resocializace delikventních osob je závislá na řadě různých činitelů, jak uvádí Fischer a Škoda (2014):

- Ochota jedince změnit svou hodnotovou orientaci a být připraven na nápravu,
- Úroveň sofistikovanosti potřebná pro přijetí sociálních norem a adaptaci nových vzorců chování a autorit,
- Schopnost jedince přizpůsobit se sociálním změnám,
- Případná přítomnost psychopatologických rysů.

Tyto faktory mají vliv na tempo a proces resocializace.

Klíčovým problémem účinnosti resocializace je nedostatečná ochota a motivace jedince k nápravě. Je nezbytné, aby existoval skutečný zájem o začlenění se do normálního života po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Na to mají jednoznačně zásadní vliv faktory, kterými jsou například funkční sociální zázemí, nastavení systému oddlužení a možnosti pracovního uplatnění. Důležitá je rovněž u těchto osob změna myšlení.

V oblasti resocializace se také využívají nové technologie, jako je virtuální realita nebo e-learning. Tyto technologie mohou být použity k simulaci situací, které se odsouzeným mohou v reálném životě vyskytnout, a k rozvoji jejich sociálních dovedností.

Dalším významným přínosem v rámci resocializace je práce s rodinou a blízkých osob odsouzeného. Rodina a přátelé mohou hrát klíčovou roli v resocializaci odsouzeného a jejich zapojení do tohoto procesu, což může být velmi důležité při jeho pozdějším návratu do společnosti, neboť nedochází k přetrhání rodinných vazeb.

Všechny tyto nové přístupy a možnosti mohou přispět k efektivnější a úspěšnější resocializaci odsouzených a k jejich úspěšnému návratu do společnosti po propuštění z vězení.

3.1.2 Typy odsouzených v procesu resocializace

Pro kvalitní proces resocializace je třeba rozdělení osob ve výkonu trestu takovým způsobem, aby se mohli účastnit stejného nebo podobného programu zacházení. Pro potřeby resocializačního působení na odsouzené se jako vhodné jeví užití klasifikace, která se vztahuje k procesu resocializace. Podle ní lze *odsouzené rozdělit na čtyři základní typy* (Štěrba, 2007):

- a) **Prosociální typ** – odsouzení jsou orientováni na konvenční a legální normy. Jsou v kontaktu spíše s personálem věznice než s odsouzenými jiného typu. Mají tedy nejvíce kontaktů mezi sebou a většinou se jedná o prvotrestané. Jsou to zpravidla pachatelé nedbalostních trestných činů nebo takových činů, které spáchali pod extrémním sociálním nebo psychickým nátlakem. Jejich vztahy k rodině jsou relativně těsné, mají zájem o výchovný program a zároveň mají největší předpoklady pro korekci svého chování. Otázkou je, do jaké míry si tyto prosociální postoje udrží ve vězeňských podmínkách.
- b) **Antisociální typ** – tito jedinci jsou orientováni na kriminální normy. Jsou v kontaktu hlavně se spoluvězni, vyjma asociálních typů. Tento typ odpovídá deviantně socializovanému jedinci, který obvykle začíná se svou kriminální kariérou již v mladistvém věku. Většinou se jedná o pachatele trestných činů loupeže.
- c) **Pseudosociální typ** – jsou jedinci, kteří spíše zdůrazňují osobní zisk než kolektivní výhody. Je to pro ně příznačná nespolehlivost a jejich systém norem je vratký.

Kriminální kariéru začínají až po dosažení úctyhodné společenské pozice. Socializace u nich probíhá převážně deficitně.

- d) **Asociální typ** – jedinci tohoto typu mají nedůvěru v každý druh osobního vztahu, proto nenavazují příliš kontakty. Ze všech čtyř typů mají nejdelší kriminální kariéru, často recidivují. Jejich delikty jsou rozličné bez jasného motivu. Často vyrůstali bez péče rodičů, jsou egocentričtí, nedokážou realisticky plánovat budoucnost. Tento typ odpovídá rozhraní mezi deficitní a deviantní socializací.

3.2 Integrace

Integrace má za cíl začlenění osob do většinové společnosti a jejího každodenního života. Je to schopnost naučit se správně žít, cítit se přijatý a identifikovat se s majoritní společností. Komplikace při integraci se týkají převážně lidí a skupin, kteří se od ostatních liší (lidé s postižením, etnické menšiny, přistěhovalci a uprchlíci, lidé propuštění z vězení apod.) a proto k jejich úplné socializaci nedochází přirozeným způsobem. Je proto nutné těmto lidem pomáhat a jejich integraci do společnosti podporovat. Za účelem integrace je jedinec nucen podstoupit emotivnímu i sociálnímu učení. V rámci integraci hraje nejdůležitější roli správná motivace jedince, neboť celý proces může být pro tyto osoby velmi náročný.

Integraci v širším smyslu chápeme jako spojení, sjednocení, vytvoření jednoho celku. V psychologii je integrace chápána jako jednotné a neoddělitelné spolupůsobení, tj. součinnost psychických procesů. (Veteška, Fischer, 2020)

3.3 Reintegrace

Reintegrace je proces, během kterého dochází ke zpětnému začlenění osoby, která byla z nějakého důvodu vyloučena z běžného života společnosti. Člen lidské společnosti může být vyloučen okolnostmi, které významně zhorší jeho možnosti společenského či pracovního uplatnění, např. následkem ztráty bydlení, ztráty pracovního uplatnění vlivem zdravotního postižení, ztráty postavení ve společnosti v souvislosti s výkonem trestu, užíváním návykových látek apod. Na rozdíl od inkluze, která usiluje o přijetí jedince, který se nějak odlišuje, reintegrace nebere zřetel na odlišnosti či zátěže, resp. pokud existovaly, bere za dané, že již neexistují a považuje vyloučenou osobu za plnohodnotného člena společnosti ve všech

směrech, který jen z určitého důvodu ztratil kontakt se společností a úkolem reintegrace je pomoci mu tento kontakt opětovně navázat. (Veteška a Fischer, 2020)

4 Vzdělávání odsouzených – specifika edukace

„Výchovnou a vzdělávací činnost v rámci penitenciární péče má v zařízeních Vězeňské služby ČR v kompetenci oddělení výkonu vazby a trestu. Reforma českého vězeňství po roce 1993 přinesla řadu významných změn. Tyto změny se promítly také do oblasti personální. Objevila se celá řada nových pracovních pozic a funkcí. Na ovlivňování a působení na obviněné a odsouzené vězně se podílejí zejména pedagogičtí pracovníci. Ti jsou organizačně zařazeni právě pod výše označené oddělení. Je to stanoveno vnitřními předpisy VS ČR. Mají postavení občanských pracovníků. V současné době se jedná o tyto pracovní funkce a pozice:

Speciální pedagog – sestavuje programy zacházení, metodicky vede tým odborných zaměstnanců, tj. vychovatelů, pedagogů volného času, psychologů a sociálních pracovníků. Je garantem resocializačních a integračních aktivit odsouzeného a dále odborně spolupracuje s ředitelem příslušné věznice v oblasti pedagogických otázek a je odpovědný za tvorbu a realizaci programů zacházení.

Vychovatel – podílí se na realizaci programu zacházení u odsouzených, ve spolupráci s dalšími pracovníky VS ČR usiluje o co nejvyšší naplnění resocializace a integrace odsouzených. Je metodicky veden speciálním pedagogem.

Pedagog volného času – podílí se zejména na realizaci volnočasových aktivit, ale i na procesu výchovy a vzdělávání odsouzených.

Psycholog – diagnostikuje a provádí psychologickou intervenci u odsouzených, podílí se na realizaci intervenčních programů a programů zacházení.

Sociální pracovník – také se podílí na výchově a vzdělávání. Kromě podpory a pomoci při řešení různých otázek sociálního charakteru se například podílí na vzdělávání v rámci právního povědomí apod.

Bohužel při tvorbě a realizaci změn v českém vězeňství došlo ke skutečnosti, že mezi tyto pracovníky nebyla zařazena funkce/pozice **andragoga** (respektive pedagoga dospělých). Přitom se jedná o práci s dospělou skupinou populace. Zde musí být v rámci výchovy, vzdělávání, poradenství a celkové péče uplatňovány jako klíčové nástroje práce s odsouzenými andragogické principy.

Andragogika využívá poznatky speciální pedagogiky, psychologie a dalších společenských věd. Vždyť dospělý člověk procházel individuálně specifickým vývojem a některé momenty a skutečnosti mohou být pro dosažení korekce a resocializace velmi důležité. Práce s dospělými ale při jejich výchově a vzdělávání vyžaduje specifický přístup, a proto lze považovat legislativní zakotvení andragogiky do penitenciární péče za nezbytné.

Organizaci a systém vzdělávání v rámci VS ČR, působnost a odpovědnost organizačních jednotek a vedoucích služebních funkcionářů a vedoucích zaměstnanců při realizaci vzdělávací činnosti upravuje NGRŽ VSČR č. 55/2010.“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 116-117)

Vzdělávání je klíčovou aktivitou, která má za cíl změnu chování a dosažení resocializace, tedy schopnosti přizpůsobit se životu ve společnosti. Hlavním jeho zaměřením je získání potřebných sociálních kompetencí. Vzdělávání hraje důležitou roli ve vězeňských institucích jako součást programů zacházení. Většina vězňů má podprůměrnou úroveň vzdělání, a proto je vzdělávání ve vězení pro ně příležitostí připravit se na návrat do běžného života po propuštění. (Průcha, 2014)

Pro efektivní realizaci vzdělávání, resocializaci a nápravu vězňů je nezbytná přítomnost odborníků s andragogickými, psychologickými a penologickými kompetencemi ve věznicích. Tito odborníci mají schopnost plánovat, provádět, motivovat, řídit vzdělávací aktivity a hodnotit jejich výsledky. (Veteška, 2016)

Kromě nedostatečné odborné kvalifikace pedagogů existuje problém s nevhodným vzděláváním vězňů, které nenaplnuje cíle resocializace a není účinné. Většina zaměstnanců ve věznicích nemá odpovídající kompetence pro práci s touto znevýhodněnou populací, proto by mělo být další vzdělávání pro zaměstnance povinné bez ohledu na jejich zkušenosti. Je důležité poskytnout pedagogům možnost pokračovat ve vzdělávání a odborném rozvoji, aby mohli přispět k humanizaci vězeňských podmínek a efektivně organizovat resocializaci vězňů a jejich začlenění zpět do společnosti. Dobře vyškolený personál je klíčový pro úspěch procesu resocializace vězňů, a to prostřednictvím celoživotního formálního a neformálního učení. Bez vzdělávání, rozvoje profesních kompetencí a motivace zaměstnanců je obtížné dosáhnout lepších výsledků v procesu resocializace vězňů. (Hála, 2006)

Plnění tohoto požadavku by mělo zlepšit kvalitu práce a života jak vězňů, tak zaměstnanců ve věznicích. V případě vězňů by se tím dosáhlo rozvoje jejich gramotnosti, sociálních a pracovních dovedností potřebných pro úspěšné začlenění zpět do společnosti a snížení míry recidivy. Ve světě s rostoucím počtem vězňů je také důležité provádět výzkum a vývoj v oblasti vězeňské andragogiky. Lidé s kriminálním stigmatem často končí na okraji společnosti nebo se vracejí ke zločinné činnosti. Andragogika a její nástroje a poznatky musí být pečlivě uplatňovány při práci s touto sociálně stigmatizovanou skupinou, aby se dosáhlo resocializace vězňů. Výsledky resocializačních programů závisí na variabilitě přístupu k vězňům a jejich trestům ze strany vězeňské služby a specialistů. Tyto faktory mají také vliv na motivaci vězňů k dobrovolné účasti v nabízených andragogických aktivitách. (Veteška, Fischer, 2020)

4.1 Vzdelávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody

Vzdělávání je nedílnou součástí programů zacházení při výkonu trestu a slouží jako základ pro vytvoření podmínek pro samostatný života.

Vzdělávání uvězněných osob lze rozdělit na formální a neformální.

Formální vzdělávání zajišťuje prostřednictvím vlastních školských vzdělávacích středisek středních odborných učilišť Vězeňské služby a také za pomoci spolupracujících subjektů ze státní i soukromé sféry – základní školy, střední odborná učiliště, střední školy, vyšší odborné školy, vysoké škola a univerzity. Formální vzdělávání je zakončeno dokladem o dosaženém vzdělání. Výhodou je, že odsouzený získává doklad, aniž by bylo zřejmé, že ho získal ve výkonu trestu odnětí svobody a tím se zvyšuje možnost jeho profesního uplatnění po propuštění.

Neformální vzdělávání zahrnuje vzdělávací aktivity programu zacházení – všeobecně vzdělávací kurzy, odborné kurzy, rekvalifikační kurzy a další. Kurzy mohou být podobně jako u formálního vzdělávání zakončeny dokladem o jeho absolvování.

Formální vzdělávání ve Vězeňské službě je možné rozdělit dle úrovně dosaženého vzdělání na primární, sekundární a terciální. Vězeňská služba participuje na zajišťování dokončení základního vzdělání (primární vzdělání), středoškolském vzdělávání (sekundární vzdělání) nebo vysokoškolském vzdělávání (terciální vzdělání) u některých vězněných osob.

Základní vzdělávání v podmínkách vězeňské služby představuje pomoc vězněným osobám s dokončením základního vzdělání v rámci povinné školní docházky. Tato oblast je řešena především u skupiny mladistvých osob a probíhá pravidelně jak při výkonu vazby a trestu, tak i při výkonu trestního opatření odnětí svobody v jednotlivých věznicích, ve kterých se taková vězněná osoba vyskytne. **V roce 2022 bylo ve věznicích celkem 8 405 odsouzených se základním vzděláním, 6 079 odsouzených s vyučením bez maturity a 242 odsouzených mělo nedokončené základní vzdělání.** (Příloha č. 5 – Členění odsouzených dle nejvyššího dosaženého vzdělání k 31.12.2022, Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022, 2023, online)

V roce 2022 bylo nejvíce odsouzených ve věkové kategorii **30 až 40 let celkem 6 509 osob**, z toho 5 918 mužů a 591 žen. (Příloha č. 6 – Věkové složení odsouzených k 31.12.2022, Statistická ročenka VS ČR 2022, 2023, online)

Střední odborné a středoškolské studium bývá většinou realizováno v oborech: stravování, provozní a ubytovací služby, potravinářská výroba, malířské a natěračské práce, textilní a oděvní výroba, zednické práce a zahradnická výroba. Nově došlo k rozšíření nabídky v učebních oborech strojní mechanik a elektrikář-silnoproud.

Vysokoškolské studium je realizováno ve Vazební věznici Praha Ruzyně. Možnost studovat vysokou školu se zde nabízí odsouzeným mužům i ženám. Pro odsouzené muže ve středním či vysokém stupni zabezpečení věznice s ostrahou funguje program vysokoškolského vzdělávání již od roku 2009. Ve spolupráci s Katolickou teologickou fakultou Univerzity Karlovy je možno studovat obor Teologické nauky a získat bakalářský titul. Odsouzené ženy v objektu Řepy vazební věznice Praha Ruzyně mohou studovat kombinované studium na 2. lékařské fakultě Univerzity Karlovy, obor Všeobecná sestra. Studium na obou fakultách probíhá formou přednáškových cyklů a samostudia odsouzených. K možnosti realizace samostudia jsou na jednotlivé předměty fakultami poskytnuty přednáškové materiály, a to buď v písemné, elektronické nebo audiovizuální podobě. V rámci samostudia odsouzení navštěvují počítačové učebny, za předpokladu splnění podmínek je jim též umožňován volný pohyb k docházce do školy.

Věznice nabízejí různé vzdělávací a rekvalifikační kurzy. V této oblasti se rozvíjí spolupráce s neziskovým sektorem, který se ve svých programech zaměřuje na prevenci sociálního vyloučení osob propuštěných po výkonu trestu odnětí svobody. Dále se prohlubuje spolupráce s Úřady práce na základě uzavřeného memoranda mezi Vězeňskou službou

a Úřadem práce České republiky, v rámci kterého byly rovněž realizovány a uhrazeny různé druhy rekvalifikačních kurzů – sanitář/ka, sváření, obsluha vysokozdvížného vozíku, práce s křovinořezem a motorovou pilou, práce v automobilové výrobě, kadeřník/nice, floristika, šička, příprava studených pokrmů, úprava parkové zeleně atd.

Neformální vzdělávání zahrnuje odborné a všeobecné vzdělávání probíhající pod vedením pracovníků odborného zacházení ve vězeňství (speciálních pedagogů, vychovatelů – terapeutů, psychologů či pedagogů volného času). Všeobecné vzdělávání odráží osobní i profesní předpoklady zaměstnanců. Mezi nejčastěji nabízené vzdělávací aktivity těchto zaměstnanců patří výuka cizích jazyků, výuka českého jazyka, hodiny právního vědomí, finanční gramotnost, základy obsluhy počítačové techniky, dopravní výchova a všeobecný přehled.

V posledních letech se s opatřeními v souvislosti s onemocněním COVID-19, rozvíjí e-learningové vzdělávání. Tato forma se v průběhu roku 2021 využívala u stávajících aktivit jako vhodná alternativa, zejména v období, kdy byly omezeny vstupy do věznic pro pracovníky mimo Vězeňskou službu. K nově vzniklým projektům v oblasti e-learningu patří spolupráce s nestátní neziskovou organizací Nugis Finem, která nabízí kurzy v rámci zlepšování právního povědomí a kdy odsouzený může absolvovat online kurzy ve vybraných oblastech práva – rodinné právo, sousedská právo, daňové právo apod. (Statistická ročenka VS ČR 2021)

4.2 Poradenství a andragogické poradenství – charakteristika, význam a cíle

Andragogika je multidisciplinární obor, který se zaměřuje na výchovu, vzdělávání, péči a podporu dospělých jedinců. Zahrnuje poradenství, intervenci a další metody s cílem pozitivně ovlivňovat dospělého ve všech oblastech jeho života. V kontextu penitenciární andragogiky se tato disciplína zaměřuje na výchovu a vzdělávání vězňů.

V rámci penitenciární andragogiky jde o práci s již dospělými jedinci, vůči nimž uplatňuje andragogika své specifické principy. V tomto konceptu chápeme andragogiku jako vědu zastřešující, zásadně ovlivňující proces výchovy, vzdělávání a učení dospělých. Znalost původní kauzální příčiny vzniku a rozvoje protispolečenských forem chování je v tomto případě pro andragogiku nezbytná. Týká se to nejen její intervence, ale také otázky učení se,

vzdělávání a poradenství. Toto vše prostupuje procesem penitenciární péče a snahou o dosažení korektivních změn ve struktuře osobnosti, tj. resocializaci jedince.

Při intervenci a resocializaci andragogika využívá poznatky speciální pedagogiky, psychologie, sociologie a dalších disciplín pro následné korektivní ovlivňování dospělých osob. Andragogická intervence a celkové psychosociální působení by proto měly být zaměřeny na eliminaci rizikových faktorů, které pravděpodobnost recidivy zvyšují. Jde o změny v motivaci související s ochotou se změnit, podrobit se výše uvedeným korektivním aktivitám.

Andragogika sleduje úkoly a cíle, spočívající v nasměrování osobnosti delikventů pomocí adaptace (resocializace, integrace, rehabilitace) do makro i mikro sociálních struktur pomocí výchovy (nápravné, korektivní), vzdělávání (doplňujícího, rekvalifikačního nebo kvalifikačního – rozšiřujícího), poradenství (finančního, sociálního, profesního) a preventivního působení – andragogická péče zaměřená na posilování vlastností se zaměřením na nekriminální jednání. (Veteška a Fischer, 2020)

Dle Vetešky s Fischerem má zásadní význam v rámci penitenciární péče – systém andragogické péče, resp. andragogické přístup, který kombinuje etopedické, speciálně pedagogické a psychologické poznatky a aplikuje je v rámci odborného zacházení s odsouzenými.

Odsouzeným vězňům musí být v předstihu zajišťována pomoc před propuštěním zaváděním postupů a speciálních programů, jež jim umožní přechod ze života ve vězení do občansky bezúhonného života ve společnosti. Podstatou činnosti výstupního oddělení je zajištění takového zacházení s odsouzenými, které jim pomůže předvídat úskalí přechodu do běžného občanského života a tím zajistit snížení negativního dopadu prizonizace.

Penitenciární andragogika má významný společenský přínos a její teoretický význam spočívá v analýze procesů výchovy a vzdělávání jako klíčových faktorů rozvoje a sociální integrace jedince. Tento obor se zaměřuje na specifické aspekty vzdělávání a péče o dospělé osoby ve vězeňských institucích, které jsou součástí vězeňské služby. (Průcha a Veteška, 2014)

Podle Vetešky (2015) se penitenciární andragogika neomezuje pouze na nápravně výchovné intervence osob se zhoršenou sociální přizpůsobivostí, ale zahrnují také širokou škálu dalších aktivit a činností, jako například:

- Resocializační výchovu, která se zaměřuje na korekci chování a jednání jednotlivce,

- Další vzdělávání, které zahrnuje změnu formálního vzdělání (rekvalifikaci), rozšíření stávajících kvalifikací nebo získání zcela nového vzdělání (vyučení nebo studium na střední škole, výjimečně i na vysoké škole).
- Reintegraci, terapii (psychoterapie) a sociální rehabilitaci,
- Andragogické poradenství v oblasti profesního, sociálního, právního, finančního a dalších aspektů, které poskytuje podporu a pomoc jednotlivcům.

Celkově penitenciární andragogika zahrnuje široké spektrum aktivit, které směřují k resocializaci, vzdělávání, terapii a poradenství v kontextu vězeňského prostředí.

Penitenciární psychologie se zabývá specifickými, zejména psychosociálními aspekty, které je možné pozorovat v rámci uvěznění (deprivace, frustrace, adaptace, resocializace). Postpenitenciární psychologie na penitenciární psychologii úzce navazuje. Zabývá se obecně psychosociálními aspekty návratu osob po skončení výkonu trestu odnětí svobody do normální společnosti. Ústředním tématem je adaptace po propuštění na nové životní podmínky a sociální integrace (resp. reintegrace). S tím souvisí snaha o vybudování potřebných interpersonálních vazeb a funkčního sociálního zázemí, pracovní uplatnění a chtěný nebo alespoň akceptovatelný způsob společenského fungování.

Penitenciární péče zahrnuje řadu zátěžových situací, především strádání v oblasti uspokojování psychických, sociálně-kulturních i tělesných potřeb. Vězni jsou nuceni k adaptaci na nové prostředí, musí se v novém prostředí naučit žít a orientovat, což je, vzhledem k silné psychické zátěži, zvláště u nezkušených jedinců (tzv. prvotrestaných) velmi obtížné. Reakce na uvěznění jsou různé, dominuje střídání agresivních a únikových forem obranných mechanismů, může docházet k rozvoji řady psychických poruch a poruch chování.

Mezi hlavní principy výchovy a resocializace vězňů řadí Černíková a Makariusová (1997) následující kategorie:

- Snižování vzájemného škodlivého ovlivňování vězňů,
- Uplatňování principu progresivního režimu,
- Aktivní a smysluplné vyplňování času odsouzených.

Emocionálním působením v rámci procesu resocializace dochází k záměrnému a cílevědomému zásahu do citové oblasti jedinců, v tomto případě odsouzených.

Hlavním cílem je vyrovnání sociálních vztahů, přehodnocení zkresleného vnímání vnějšího světa a přesměrování jedince k pozitivním změnám ve chování a sociálních postojích, které se projevují ve vnějším světě. Tyto intervence se zaměřují na podporu, posílení a řízení emocionálních a sociálních postojů a případnou korekci chyb a nedostatků ve vývoji emocionálních dovedností dospělých jedinců. (Hotár, Paška a Perhác, 2000)

Důležitý je proto i pohled resocializační a intervenční, který umožňuje dosáhnout pozitivního a optimálního vyvážení mezi aspekty humanitně-sociálními a korektivními, včetně morálního hlediska. Tento alternativní model představuje efektivní andragogický nástroj pro využití mediace i probace, zejména při práci s jedinci ve výkonu trestu odnětí svobody či po propuštění. (Veteška, 2015)

Efektivnost andragogické intervence spočívá především v poradenství a odborné péči, odpovídající individuálním dispozicím odsouzeného, například individuálnímu stylu učení, motivaci ke změně, ochotě ke změně, inteligenci, schopnostem a dovednostem daného odsouzeného. (Andrews, Bonta, Wormith, 2011)

Má-li být takto pojatá intervence efektivní, musí se také zaměřit na práci s trestnou činností, tj. na orientaci na spáchaný čin a na identifikaci kriminogenních rizik a faktorů (např. finanční zadluženost, dlouhodobá nezaměstnanost spolu s nízkým stupněm vzdělání, nedostatečné kognitivní schopnosti, protispoločenské postoje a různé závislosti, zejména drogové) a jejich eliminaci.

Vedle využití takto zaměřených programů narůstá potřeba využití sofistikovanějších diagnostických nástrojů a metodických postupů. Využití penitenciárního nástroje SARPO k hodnocení kriminogenních rizik odsouzených osob má jednak charakter systémově-selektivní, který umožňuje konkrétní nastavení práce s vězni, jednak prediktivní s ohledem na recidivu a měření efektivity programů zacházení.

5 Programy zacházení s odsouzenými

Zacházení s pachateli probíhá prostřednictvím obecných nebo speciálních metod. Obecné metody jsou výchovné odměny a tresty, kterými nelze dosáhnout změny osobnosti odsouzeného. Naproti tomu speciální metody jsou již zaměřeny na konkrétní problémy jednotlivců a hrají zásadní roli při individualizaci trestu.

Programy zacházení souvisí s reintegrací jedince do společnosti, snaží se o psychické i tělesné zdraví těchto osob a zaměřují se na práci s rodinou, která je po propuštění pro tyto jedince nejdůležitějším činitelem reintegrace. Cílem těchto programů je příprava odsouzeného na soběstačný život po propuštění na svobodu a snaha o minimalizaci recidivy.

Pro každého odsouzeného je vytvořen program zacházení, kde jsou zohledněny jeho specifické potřeby a vlastnosti. V případě, že odsouzený odmítne program zacházení, který mu byl vytvořen, musí se účastnit alespoň minimálního programu stanoveného řádem věznice. Programy zacházení jsou v průběhu výkonu trestu průběžně aktualizovány a jsou vždy schvalovány ředitelem věznice.

Programy zacházení tvoří pět skupin činností – pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a utváření vnějších vztahů.

V roce 2012 byl uveden do praxe elektronický program tzv. **SARPO – souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených** – metodika určená k hodnocení rizik a kriminogenních potřeb odsouzeného. Tato analýza vytváří jednotný postup pro vyhodnocování rizik a potřeb odsouzených, především v oblastech, jakými jsou – rizika vyplývajících z charakteristiky trestné činnosti, rizika újmy hrozící potencionální či konkrétní oběti a rizika vyplývající z dynamických faktorů odsouzeného, jako je oblast bydlení, rodiny, sociálních kontaktů, zaměstnání, myšlení, chování apod. (VS ČR, 2022, online)

Na základě analýzy těchto rizik jsou následně stanovovány programy zacházení, které obsahují již konkrétní formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení a způsob, včetně četnosti hodnocení. Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. V návaznosti na výstupy z komplexní zprávy, respektive na vyhodnocená rizika v oblasti statických a dynamických faktorů se u odsouzených stanovuje jeden z typů programu zacházení.

5.1 Druhy programů zacházení

Programy zacházení, dříve nazývané resocializační programy, se aktuálně dělí na:

- a) *Program minimálního zacházení* (nízké riziko),
- b) *Program standardního zacházení* (střední až vysoké riziko – důraz je kladen na pracovní a vzdělávací aktivity),
- c) *Program speciálního zacházení* (vysoké až velmi vysoké riziko – důraz je kladen na speciálně-výchovné a vzdělávací aktivity),
- d) *Program výstupního zacházení, Program základního motivačního zacházení* (odsouzení odmítající stvrdit podpisem přijetí programu zacházení – důraz je kladen na pracovní aktivity, dodržování pořádku a bezpečnosti; zásadní je v této fázi připravit jedince na propuštění, resp. na život ve většinové společnosti).

Programy zacházení tvoří základní a jeden z nejdůležitějších nástrojů resocializačních cílů ve výkonu trestu odnětí svobody, kterými je odstranění nežádoucích návyků a projevů chování u odsouzeného, jež vedly k páčání trestné činnosti a k rizikům možné budoucí recidivy. Součástí těchto programů je i stanovení zaměstnávání odsouzeného, případně jeho účast na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho soběstačný život po návratu z výkonu trestu odnětí svobody.

5.2 Pracovní aktivity

V rámci programů zacházení se pracovními aktivitami rozumí zaměstnání, brigády, práce související s běžným provozem věznice a pracovní terapie prováděná odbornými pracovníky vězeňské služby.

Práce ve výkonu trestu odnětí svobody patří mezi nejdůležitější součást výchovy odsouzených. Poskytuje sociální kontakty, motivuje jedince a přispívá k jejich osobnostnímu rozvoji. Hlavním cílem pracovních aktivit je především vybudování pracovních návyků u odsouzených, kteří je dosud nemají, a zachování pracovních návyků u odsouzených, kteří

pracovali před výkonem trestu. Smysluplná a systematická práce rozvíjí pracovní dovednosti a má korektivní účinek na osobnost jednotlivce. (Fischer, Škoda, Svoboda a Zilcher, 2014)

Jednou z povinností odsouzené osoby je podle § 28 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, povinnost pracovat, pokud je odsouzenému přidělena práce a není uznán dočasně práce neschopným, nebo není po dobu výkonu trestu uznán zdravotně nezpůsobilým k výkonu práce. K zaměstnání odsouzeného u jiného subjektu, než věznice je potřeba jeho předchozí písemný souhlas. Současně je zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky dána možnost provozovat hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, případně i osob ve výkonu vazby.

Koncepce vězeňství do roku 2025 si klade za prioritu právě zaměstnávání odsouzených. Od roku 2016 se počet zaměstnávaných pohybuje okolo 50 % a více z celkového počtu osob způsobilých k výkonu práce.

5.2.1 Druhy pracovních aktivit

- **Vnitřní provoz věznice** – úklid, kuchyně, kotelna, údržba, autodílna, sklady.
- **Provozovny střediska hospodářské činnosti** – zámečnické práce, stavební činnost, úklidové práce, montážní práce, kompletační práce.
- **Vlastní výroba** – dřevovýroba, kovovýroba, šití.
- **Cizí podnikatelské subjekty** – zaměstnání u těchto subjektů probíhá přímo na pracovištích uvnitř věznic nebo na pracovištích mimo věznice, kam odsouzení dochází práci vykonávat – likvidace odpadů, kompletace propagačních materiálů, kompletace elektro výrobků, balení výrobků, sklářská a bižuterní výroba, výroba palet, výroba nábytku, stavební práce, zámečnické práce, úklid veřejného prostranství, montážní práce a další.

Nejvíce odsouzených je zaměstnáváno přímo v rámci věznice, jde o pracovní pozice týkající se zajištění jejího technického provozu a dále zajištění provozoven středisek hospodářské činnosti, které jsou ve věznicích pro účely zaměstnávání odsouzených zřízeny. (Vězeňská služba České republiky, online)

K 31. 12. 2021 bylo evidováno celkem **19 052 osob ve výkonu trestu odnětí svobody**.

Průměrná denní zaměstnanost v roce 2022 byla **7 255 odsouzených**. Z toho bylo v **provozovných hospodářské činnosti** zaměstnáno průměrně **4 295 odsouzených**, ve **vnitřní režii a vlastní výrobě** **2 694 odsouzených** a u **jiných subjektů** bylo zaměstnáno průměrně **266 odsouzených**.

V nepracovním provozu **do vzdělávacích programů** bylo zařazeno **735 odsouzených**, **do terapeutických programů** **639 odsouzených** a **na práce bez odměny v rámci programu zacházení** bylo průměrně **zařazeno 510 odsouzených**. Všechny tyto programy slouží odsouzeným pro budoucí pracovní zařazení – absolvování kurzů, učebních oborů či zaučování na budoucí pracovní pozice. (Statistická ročenka Vězeňské služby ČR 2022, 2023, online)

5.3 Vzdělávací aktivity

„Ve stávajícím pojetí penitenciární péče má vzdělávání vězňů klíčovou roli. Hlavní cíl vzdělávání spočívá ve zvýšení pravděpodobnosti následné reintegrace delikventního jedince do společnosti, ve zlepšení úrovně jeho morálních vlastností a v korekci jeho chování do sociálně přijatelných, nebo dokonce požadovaných forem. Vzdělávání odsouzených je nedílnou součástí programů zacházení s odsouzenými – z tohoto důvodu jsou součástí nabídky aktivit různé vzdělávací programy, které umožňují, aby se všichni vězňové věnovali vzdělávání a osobnímu rozvoji podle jejich zájmu i specifických potřeb.“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 138)

Pozornost je věnována především vzdělávání mladých vězňů a vězňů se speciálními potřebami. Vzdělávání odsouzených je postaveno na úroveň zaměstnání a může probíhat v pracovní době. Věznice umožňují vězňům osobám i dokončení základního vzdělání v rámci povinné školní docházky, především se jedná o mladistvé osoby. Řada z nich nemá před nástupem trestu ukončené základní vzdělání a někteří jsou absolventy zvláštních škol.

Vzdělávací aktivity jsou organizované nebo realizované středními odbornými učiteli, odbornými učiteli a učiteli, vedené zaměstnanci oddělení výkonu trestu nebo realizované v rámci školské soustavy České republiky. Odloučená pracoviště učitelů sídlí ve věznicích Opava, Pardubice, Plzeň, Rýnovice, Valdice, Všehrady, Světlá nad Sázavou – ženy. Přičemž po úspěšném absolvování učitelé získají odsouzený výuční list, z kterého není zřejmé, že ho získal

ve výkonu trestu odnětí svobody. S tímto výučním listem po propuštění má lepší možnost uplatnění na trhu práce.

Ve zveřejněné statistické ročence vězeňské služby z roku 2021 bylo uvedeno, že v osmi učebních oborech bylo zařazeno **608 žáků**, z nich v červnu 2021 obdrželo **440 žáků výroční vysvědčení** a **171 výuční list** – 95 prospělo s vyznamenáním, 76 prospělo a 9 neprospělo.

Kromě učebních oborů proběhlo **16 kurzů** (4 všeobecně vzdělávací, 3 jazykové, 2 počítačové a 7 odborných), do nichž bylo zařazeno **celkem 733 žáků** a **247 z nich získalo doklad o absolvování**.

V **září 2021** byl zahájen nový školní rok. V učebních oborech bylo otevřeno **27 tříd**, do kterých bylo zařazeno **587 žáků**. Ve **45 třídách** kurzů začalo studovat **842 žáků**. Ve školských vzdělávacích střediscích Plzeň, Rýnovice, Valdice a Stráž pod Ralskem probíhá i nadále rozšířená výuka 3D tisku a do výuky v Rýnovicích a Valdicích byly začleněny základy CNC obrábění. Ve školském vzdělávacím středisku Stráž pod Ralskem pokračuje rozšířená výuka robotiky. Došlo k rozšíření nabídky učebních oborů kuchař-číšník a strojní mechanik. Ve školním roce 2022/2023 se předpokládá zřízení dalšího oboru elektrikář – silnoproud.

Nestátní neziskové organizace také přispívají k odbornému a všeobecnému vzdělávání ve věznicích. Rekvalifikační kurzy jsou obvykle financovány z prostředků určených pro prevenci kriminality, úřady práce nebo prostřednictvím spolupráce s neziskovými organizacemi. Po absolvování kurzů se obvykle odsouzeným vydává osvědčení o jejich úspěšném dokončení. (Statistická ročenka Vězeňské služby ČR 2021, 2022, online)

Ve školním roce 2021/2022 bylo do učebních oborů celkem zařazeno 607 žáků.

Kromě učebních oborů se uskutečnilo 5 typů kurzů (všeobecně vzdělávací, jazykové, počítačové, odborné a kurzy instrumentálního obohacování), do nichž bylo zařazeno celkem 1 019 odsouzených.

V červnu 2022 se v deseti odloučených pracovištích Středního odborného učiliště – ve školských vzdělávacích střediscích (při věznicích Heřmanice, Pardubice, Plzeň, Rýnovice, Světlá nad Sázavou, Valdice, Všehrady, Kuřim, Znojmo, Stráž pod Ralskem a Příbram) konaly závěrečné učňovské zkoušky, při kterých získalo 167 žáků výuční list – 79 prospělo s vyznamenáním, 88 prospělo a 4 neprospěli.

V září 2022 byl zahájen nový školní rok, ve kterém byly otevřeny nové učební obory: kuchař – číšník ve věznicích Příbram, Pardubice a Kuřim, elektrikář – silnoproud ve věznicích Heřmanice a Všehrda, strojní mechanik ve Věznici Plzeň a truhlář ve Věznici Všehrda.

Do učebních oborů bylo zařazeno 849 žáků a do kurzů 652 odsouzených.

Všechny nově otevřené učební obory kopírují požadavky na trhu práce a umožňují lepší uplatnění žáků v civilním životě i vnitřním režimu věznic. (Statistická ročenka Vězeňské služby ČR 2022, 2023, online)

5.4 Speciálně-výchovné aktivity

Speciálně-výchovné aktivity se zaměřují především na rozvoj mravních a morálních dovedností, potřebných ke správnému způsobu života a změně sociálně kriminálního chování a jednání u odsouzeného.

Mezi tyto aktivity patří:

- Individuální a skupinová speciální pedagogická a psychologická činnost, kterou provádějí kvalifikovaní zaměstnanci. Tato činnost zahrnuje individuální pedagogickou péči, krizovou psychologickou intervenci a trenérskou činnost v rámci specializovaných programů,
- terapeutická činnost, včetně sociálního výcviku, psychoterapie, arteterapie, pohybové terapie, muzikoterapie a biblioterapie,
- sociálně-právní poradenství, které poskytuje podporu v sociálních a právních otázkách,
- trénink zaměřený na zvládnutí vlastní agrese,
- trénink zaměřený na změnu myšlení ve vztahu k patologickým projevům chování.

5.5 Zájmové aktivity

Zájmové aktivity mají formu individuální a skupinové zájmové organizované činnosti, vedené zaměstnanci vězeňské služby. Mají za cíl udržení fyzického a duševního zdraví odsouzených a překonání důsledků odnětí svobody u vězňených osob. Ze strany odsouzených je největší zájem o sportovní aktivity, které mohou zároveň přispívat i ke snížení agresivního chování. Dále o uspokojování kulturních potřeb, kterými jsou knihy, denní tisk, časopisy.

Věznice zajišťují provoz knihovny pro odsouzené s dostupnou beletrií, náboženskou a odbornou literaturou, včetně základních právních předpisů.

Dle Fischera a Škody (2014) smysluplné a hodnotné využívání volného času je společným problémem většiny jedinců páchajících kriminální chování.

Často se vyskytují různé typy sportovních aktivit, které nejenže mohou pomoci vyřešit problémy spojené s vnitřním napětím, ale také pozitivně ovlivňují ty vlastnosti osobnosti, které jsou s ním spojené. Tyto aktivity přispívají ke snížení agresivity a jejích projevů a zároveň je transformují do společensky přijatelnější podoby, jakou sport a další fyzické aktivity určitě představují. (Veteška, Fischer, 2020)

5.6 Oblast utváření vnějších vztahů

Cílem oblasti utváření vnějších vztahů je podpora při vytváření, udržování a posilování vazeb osob ve výkonu trestu s rodinou či blízkými osobami mimo věznici. Dále se jedná o sociální a kulturní aktivity konané mimo věznici, např. návštěvy filmových a divadelních představení, koncertů, výstav a sportovních utkání. Tyto aktivity jsou realizovány výhradně za dozoru pracovníka věznice a podle časového režimu věznice. V tomto případě se jedná o motivační činnosti pro odsouzené v souvislosti s dobrým chováním. Akce se nazývají tzv. extramurální akce a jsou pro odsouzeného především přípravou na pobyt na svobodě. (Veteška, Fischer, 2020)

6 Analýza kriminogenních rizik a faktorů

V penitenciární praxi patří k zásadním úkolům sledování a analýza kriminogenních faktorů u problémových jedinců. Jde o rizikové faktory, které vyvolávají a podporují vznik a rozvoj kriminality. Pokud nedojde k jejich korekci, mají kauzální vztah nejen k původní kriminalitě, ale i k její recidivě. (Veteška a Fischer, 2020)

Podle Vetešky, Žukova a Fischera (2017) je jedním z klíčových problémů bránících dosažení korekce chování do sociálně adaptivní struktury (resocializace) rozvoj tzv. nechtěných obranných mechanismů souvisejících s reaktivními psychickými potížemi. Tyto problémy se rozvinou vlivem uvěznění a jsou kontraproduktivní vůči resocializaci. Mají kauzální vliv na změny v motivaci. Tyto změny spočívají ve snížení až ztrátě přístupnosti a ochotě k nápravě.

„Příčiny vzniku a rozvoje kriminality a delikvence jsou multifaktoriální. Podstatný význam pro vyšší pravděpodobnost vzniku delikvence a kriminálního jednání mají biopsychosociální faktory, které působí ve vzájemné interakci.“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 30)

6.1 Biologické faktory

„K biologickým faktorům v první řadě řadíme pohlaví. U jedinců mužského pohlaví dochází k poruchám chování, tedy k delikvenci a kriminalitě, mnohem častěji než u žen. Odborné zdroje uvádějí srovnání četnosti kriminálního chování mužů a žen – přibližně 10:1 (Vágnerová, 2014). Důvod je spatřován ve větší tendenci k agresivním způsobům chování u mužů vzhledem k mužskému pohlavnímu hormonu testosteronu. Dále podle Fischera a Škody (2014) ve větším významu více agresivního a sociálně dravého jednání pro dosažení seberealizace v případě mužů, zatímco pro ženy jsou účelné jiné vzorce chování (Raine, 1993).

Značný význam pro vznik a rozvoj delikvence má věk. Jedinci, kteří se dopouštějí tohoto chování, jsou většinou v období pubescence a adolescence (Langmeier, Krejčířová, 1998). Značná část delikventní populace je tvořena mladými muži ve věku do 26 let. Převážnou část recidivujících pak tvoří osoby ve věku do 30 let (Fischer, 2006). Mezi biologické faktory dále patří vrozené dispozice k určitým způsobům reagování. Jde o vrozené dispozice na bázi temperamentových složek osobnosti, kdy vyšší míru tendence k poruchám chování mají jedinci, kteří jsou zvýšeně dráždiví, mají vyšší impulzivitu a nižší míru frustrační tolerance. Dispozice

jsou dány geneticky, mohou rovněž vzniknout v průběhu vývoje plodu v prenatální a perinatálním období (Fischer, Škoda, 2014). V anamnézách delikventních osob se často objevují biochemické a fyziologické poruchy v ontogenetickém vývoji. Souhrnně bychom je mohli označit jako rané poruchy a poškození CNS. “ (Veteška, Fischer, 2020, s. 30-31)

6.2 Psychické faktory

„K psychickým faktorům patří úroveň mentálních schopností. Vzhledem ke značné genetické podmíněnosti lze tento faktor považovat spíše za vrozený. Mezi delikventní populací dospělých jedinců můžeme samozřejmě nalézt osoby s inteligencí na škále od mentální retardace až po genialitu. Obecně však můžeme konstatovat, že se kriminálního chování dopouštějí jedinci, jejich rozumové schopnosti jsou obvykle nižší. S nižšími rozumovými schopnostmi souvisí nižší schopnost posoudit danou situaci a vyhodnotit důsledky vlastního jednání.“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 31)

Mezi psychickými faktory mají zásadní význam vrozené dynamické vlastnosti osobnosti, souhrnně označované jako temperament. Projevují se v chování, tj. v reakcích na podněty. Vyšší pravděpodobnost k poruchám chování, tedy i k delikvenci, má jedinec s cholerickým laděním (emočně labilní extrovert). Je silně vzrušivý, má sklon k výbuchům hněvu a agresí, těžko se ovládá a reaguje často impulzivně a nerozváženě. Mnohdy reaguje bez zábran. (Fischer a Škoda, 2014)

„Mezi delikventy se vyskytuje vyšší počet osob, které trpí poruchou osobnosti (dříve psychopatie). Z hlediska kriminality a delikvence se jedná o poruchy, které souvisejí s odchylkami ve vztahu jedince k druhým, ke společnosti a jejím normám. Patří sem zejména disociální porucha osobnosti. Dále jsou to poruchy, kdy potíže souvisejí s emocionalitou. V tomto případě se jedná o emočně nestabilní poruchu osobnosti.“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 34)

6.3 Sociální faktory

„Nejdůležitějším sociálním faktorem, ve kterém si jedinec utváří způsoby chování, je jednoznačně primární rodina. Rodina se může stát rizikovým faktorem pro rozvoj poruch chování v případě, že se v ní vyskytují různé patologické jevy. Jedná se o problémy spojené s

anomální osobností rodičů, kdy se rodiče sami dopouštějí různých forem asociálního a antisociálního chování. Velmi významná je otázka dysfunkce rodiny, spojená zejména s problémem psychické deprivace, respektive subdeprivace. (Langmeier a Matějček, 2014) Značný význam pro rozvoj poruch chování má úplnost rodiny (náhradní rodiče, náhradní výchova, ústavní výchova).“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 35)

„Rozvoj poruch chování je často spojen s výskytem syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN – Child Abuse and Neglect). Podle Hanušové (2006) se jedná o soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech zdravotního stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, především v rodině. Je výsledkem zejména úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími (nejčastěji rodiči). Obecně lze říci, že jde o takové projevy chování rodičů, či jiných osob, které dítě poškozují, jak psychicky a emocionálně, tak tělesně.“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 35-36)

„Významným sociálním faktorem, ve kterém si jedinec utváří vzorce chování, je bezesporu rodina. Přehlednou sumarizaci aspektů související s vyšší pravděpodobností budoucího negativního vývoje jedince z hlediska orientační rodiny přinesli Fischer a Škoda (2014):

- Anomální osobnosti rodičů – jedná se o různorodé příčiny, které vedou k tomu, že rodiče nejsou schopni vychovávat a pečovat o své potomky. V případě kriminality a delikvence jsou významné případy, kdy se rodiče sami dopouštěli či dopouštějí asociálních a antisociálních forem chování, zejména závislosti na alkoholu či drogách, trestné činnosti.*
- Otázka, zda a jak rodina plní své funkce. Pokud rodina selhává, tj. neplní svoje funkce nebo je problémová, dysfunkční, či dokonce a funkční, má to pro vývoj dítěte velmi často negativní důsledky. K rozvoji delikvence často dochází u jedinců, u nichž nebyla naplňována funkce psychická, emocionální. Jedná se zejména o problém psychické deprivace.*
- V anamnézách delikventních jedinců a pachatelů kriminálních činů často vyvstává otázka úplnosti rodiny. Rozdíly lze pozorovat na škále od úplné rodiny, neúplné rodiny, chybějícího rodiče, náhradních rodičů až po ústavní výchovu.*
- Výskyt syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN).“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 36)*

PRAKTICKÁ ČÁST

7 Výzkum zaměřený na resocializaci a edukaci odsouzených

7.1 Cíle a poslání otevřené věznice

Jedny z prvních otevřených věznic začaly vznikat ve Švédsku v roce 1945 ve vztahu k reformě vězeňského systému a snahám o navazující reformu trestní justice. Jednalo se o zcela nový koncept, v mnoha směrech moderní a pokrokový, který respektoval práva odsouzených. (Veteška, 2015) Další projekty, resp. vznik otevřených věznic vycházel z inovativního přístupu k odsouzeným. Byl založen na moderním přístupu reflektujícím humanizaci prostředí a vězeňského systému. To souvisí s nově architektonicky uspořádáním zařízení, jak interiérů, tak externích prostor. Zcela nově jsou zařazena (domácí i exotická) zvířata, což představuje jedinečný fenomén v procesu resocializace a integrace odsouzených. (Veteška, 2022)

Filosofie a principy formátu otevřených věznic popsali např. Veteška (2015) a Prokopová (2021). Tato nová alternativa „*se velmi rychle rozšířil do mnoha dalších evropských zemí jako je Dánsko, Finsko, Německo, Norsko, Rakousko, Švýcarsko, Velká Británie a mnoho dalších. Z otevřených věznic se tak postupně stal jeden z klíčových pilířů moderních vězeňských systémů.*“ (Prokopová, 2021, s. 31)

Tento model staví na důvěře mezi odsouzenými a odbornými (ale i dalšími) pracovníky VS ČR. Je považován za efektivní model penitenciární péče, která v sobě zahrnuje prvky resocializace, edukace, zaměstnávání odsouzených a smysluplné trávení volného času. V otevřené věznici to platí obzvlášť, neboť v tomto konkrétním případě nalezneme např. pěstitelskou a chovatelkou zónu, kde odsouzení mají možnost mimo svoje pracovní povinnosti (spojené nejenom se zaměstnáním) realizovat volnočasové aktivity, resp. starat se o svěřené rostliny a živočichy.

Jak uvádí Prokopová (2021, s. 32), „*formát otevřených věznic je nahlížen jako jeden z nejefektivnějších způsobů přípravy odsouzeného na propuštění a zároveň velmi často využívaný způsob postupného testování připravenosti odsouzeného na život mimo vězeňské prostředí. Pobyt v otevřené věznici je využíván jako přechodová fáze mezi hlavní částí trestu a propuštěním odsouzeného, během které je odsouzenému umožněno udržovat intenzivní vztahy*

s rodinou, komunikovat s potenciálními zaměstnavateli, zajistit si ubytování atd. Samotný pobyt v otevřené věznici je vnímán jako významný faktor, který napomáhá ke snížení recidivy a efektivní reintegraci.“

V rámci předložené diplomové práce jsme využili – na základě přednášek v rámci předmětů Andragogické poradenství a Sociální a kulturní andragogika, které vedl prof. Jaroslav Veteška – možnost navštívit nově vzniklou Otevřenou věznici Jiřice, kterou vede PhDr. Hana Prokopová.

Pilotní projekt zacházení v Otevřené věznici Jiřice (dále jen jako OVJ) byl zahájen 1. 11. 2017. „*V nově vybudovaném objektu OVJ je zajišťován výkon trestu odnětí svobody u odsouzených mužů, kteří jsou z hlediska vnitřní diferenciacce zařazeni pro výkon trestu odnětí svobody do věznice s ostrahou, oddělení s nízkým stupněm zabezpečení. Při budování otevřeného typu věznice v podmínkách České republiky byla základním předpokladem skutečnost, že tato věznice by měla obsahovat prvky inovace. Při tvorbě metodiky projektu bylo třeba dodržet zákonný rámec platných norem pro výkon trestu odnětí svobody.*“ (Prokopová, 2021, s. 33)

Jak uvádějí autoři českého konceptu, resp. navržené metodiky projektu OVJ, dr. Hana Prokopová a Mgr. Roman Farkaš, „*předpokladem pro zacházení s odsouzenými v OV je v první řadě zaměření na posilování protektivních faktorů napomáhajících reintegraci. Dle Farkaše a Prokopové (2017) je tedy nutné směřovat zacházení s odsouzenými především směrem k posilování prosociálních vzorců chování, a to v souladu s běžnými společenskými normami, jež by mělo napomáhat i ke snižování rizika recidivy do budoucna u zmíněné cílové skupiny.*“ (Prokopová, 2021, s. 33)

V projektu OV je nastaven systém odborného zacházení s odsouzenými směrem k realizaci cílených aktivit programu zacházení, v kombinaci s vyšší mírou individuálního přístupu zaměstnanců OV směrem k odsouzeným metodou „doprovázení“. Doprovázením rozumíme preferovaný individuální přístup uplatňovaný při práci s odsouzenými, který je charakterizován jasně vymezenými cíli a metodami odborné intervence v procesu individuálního plánování na základě potřeb konkrétního odsouzeného.

Cílem tohoto pilotního projektu bylo zjistit, zda a v jaké míře „*jsou odsouzení schopni reagovat na zásadní inovativní změnu prostředí pro výkon trestu odnětí svobody z psychologického hlediska a dále, jakým způsobem reagují na zvýšené požadavky ve smyslu kooperace při tréninku efektivních způsobů řešení běžných i náročných životních situací,*

nutnost aktivního zapojení do cílených vzdělávacích, speciálně výchovných a pracovních aktivit programu zacházení v OV dle jednotlivých fází pobytu v OV a v neposlední řadě na vytvoření podmínek pro vyšší míru jejich samostatného přístupu při řešení vlastních potřeb a snižování rizikových faktorů.“ (Prokopová, 2021, s. 34)

V současné době je v OVJ 14 pracovních míst odborných pracovníků (tj. speciální pedagog, sociální pracovník, psycholog, vychovatel-terapeut, pedagog volného času a vychovatel + vedoucí odd. VT pro objekt OVJ). Podrobněji o struktuře jednotlivých profesí a činností spojených s realizací programů zacházení pojednává Prokopová (2021).

7.2 Výběr a metodologická charakteristika výzkumného vzorku

Vzhledem k tomu, že se jedná o zcela specifické prostředí, byl tento výzkum poměrně dlouhou dobu diskutován a připravován. Ve spolupráci s vedoucím diplomové práce a vedoucí Otevřené věznice Jiřice PhDr. Hanou Prokopovou bylo umožněno realizovat 2 fáze dotazování v letech 2022 a 2023.

První fáze byla realizována v srpnu a v září 2022, 2. fáze v lednu až březnu 2023. Bylo to také z toho důvodu, že odsouzení nebyli vždy ve stejném čase na stejném místě. Proto bylo dotazování rozděleno do těchto 2. etap.

Stanovení cílů a jednotlivých oblastí aktivit / činností programu zacházení probíhá individuálně. Interní členění je na tři fáze (adaptační, průběžná a závěrečná). „*Odsouzený po přijetí do programu OVJ na počátku pobytu prochází tzv. adaptační fází, v průběhu, které je odbornými zaměstnanci OVJ prováděna analýza současného stavu a dosavadního průběhu výkonu trestu v oblasti plnění programu zacházení.*“ (Prokopová, 2021, s. 43)

Jednotlivé fáze – adaptační, průběžná a závěrečná – budou dále v textu více charakterizovány s důrazem na stanovení výzkumného vzorku v kontextu efektivity realizace programu zacházení a nastavení pravidel vedoucích k účinné resocializaci.

Určitou výhodou účinnosti realizace programu zacházení je skutečnost, že „*do programu OVJ mohou být zařazeni pouze motivovaní odsouzení, bez závažných kázeňských prohřešků, kteří již přijali osobní zodpovědnost za spáchanou trestnou činnost. Pracovník odborného zacházení – speciální pedagog seznamuje nově zařazené odsouzené nejen se strukturou aktivit programu zacházení dle průběžné a závěrečné fáze, ale rovněž i s formami*

odborné intervence. Každý účastník programu OVJ je vnímán jako klient, který má, což je zcela přirozené, určité problematické oblasti, nebo chceme-li, věci k řešení, na kterých se bude v OVJ dále pracovat.“ (Prokopová, 2021, s. 44)

Z hlediska prizonizace a recidivy je tento model efektivní a odborníci se shodují na jeho pozitivním vlivu na odsouzené. Z pohledu odborných pracovníků může být výhodou bezpečnější prostředí a také skutečnost významně lepších výsledků.

V průběžné fázi odsouzený jedinec „začíná plnit program zacházení v OVJ dle nově aplikované metodiky zacházení. Odsouzený v této fázi je již pracovním zařazen na pracovišti, které odpovídá jeho pracovním schopnostem, potřebám věznice a bezpečnostním hlediskům. V souběhu s pracovním zařazením je odsouzený povinen účastnit se všech stanovených aktivit programu zacházení v rámci individuálního plánování průběžné fáze. Při realizaci aktivit programu zacházení je využíváno zvýšeného individuálního podílu podpory a odborné intervence odsouzeným ze strany odborných zaměstnanců a vychovatelů OV, a to i v odpoledních hodinách a ve dnech pracovního klidu. Odsouzený v této fázi má již prostor posilovat osobní sociální kompetence pro řešení běžných i náročných životních situací.“ (Prokopová, 2021, s. 44)

V této fázi se řeší (s pomocí odborných pracovníků, ať již v rámci poradenství či různých forem terapie a rehabilitace) zadluženost odsouzených (např. oslovením věřitelů a nastavení reálného splátkového kalendáře), kontakt s rodinou a blízkými, dochází ke snižování rizik a posílení protektivních faktorů, motivace k realizaci individuálních a skupinových aktivit a pracovních činností (tzv. upevňování pracovních návyků). Důležitý je rovněž rozvoj sociálních a občanských kompetencí, aktivní účast na edukačních programech (formálních i neformálních, vč. informálních), zapojení do zájmových aktivit (volnočasových a extramurálních), posilování volních vlastností a dodržování norem a pravidel. (Veteška, 2022)

Závěrečnou fázi resocializačního procesu v OVJ „lze vnímat opět jako prostor (určité časové období), kdy odsouzený po zvládnutí všech aktivit a splnění cílů programu zacházení v době zařazení v průběžné fázi dále pokračuje v plnění program výstupního zacházení v souladu s platnou legislativou pro výkon trestu.“ (Prokopová, 2021, s. 48). *V této fázi „odsouzený pokračuje v pracovní činnosti na pracovišti mimo věznici a usiluje o naplňování cílů programu zacházení charakteristických pro tuto fázi, které jsou jasně definovány“ v rámci Osobního plánu činnosti a nezbytných kroků pro dobu po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, který si odsouzený vytvoří.*“ (Prokopová, 2021, s. 48)

Na základě těchto informací, znalostí projektu OVJ, analýzy specifík vězeňského prostředí a dalších faktorů bylo vybráno 32 respondentů (v jedné fázi 21, ve druhé pak 11 jedinců). Vzhledem k tomu, že se jedná o mužskou věznici, respondenty byli pouze muži. Výběr nemohl být náhodný, neboť jsme museli respektovat GDPR (viz obecné nařízení o ochraně osobních údajů), specifika vězeňského prostředí, anonymity a ochotu vybraných respondentů zapojit se do dotazování – tj. řízených polostrukturovaných rozhovorů. Ty byly realizovány z několika důvodů osobně, tj. za účasti diplomanta (v roli výzkumníka), pod odborným vedením vedoucího diplomové práce a vybraných odborných pracovníků dle stanovených bezpečnostních i etických pravidel.

Rovněž z důvodu nemožnosti použít internet, tj. připojení k internetu, eliminuje vyplnění dotazníků online. Proto byl výzkum realizován osobně a setkání s každým odsouzeným bylo nezbytné. Jak uvádí Průcha (2014), „*spolehlivější je takový způsob distribuce dotazníku, kdy výzkumník osobně zadává dotazníky respondentům, instruuje je a motivuje k jejich vyplnění. To je vhodné aplikovat zejména při výzkumu vzdělávání dospělých ve firmách či v kurzech pro vzdělávání seniorů apod., kdy se výuka realizuje obvykle v menších skupinách, a je tedy možno využít přítomnosti respondentů na místě, takže návratnost dotazníků je téměř sto procentní.*“ (Průcha, 2014, s. 116)

Díky obecné informaci od odborných pracovníků, kteří ji poskytli odsouzeným, nebylo nutné každému jedinci vysvětlovat podrobnosti, i když vstupní instruktáž byla nezbytná. V některých případech velmi časově náročná, stejně jako celá fáze sběru dat. Kvalitativní výzkum hledá podle Vetešky (2016) „*porozumění, které je založeno na různých metodologických tradicích zkoumání sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách (Creswell, 1998, in Hendl, 2008).*“ (Veteška, 2016, s. 244)

Cílem takto metodologicky nastaveného výzkumu „*je porozumět lidem a událostem v jejich životě. Soustředí se proto na subjektivní svět osob. Nástrojem zkoumání je vlastní úsudek a potažmo i zkušenosti výzkumníka. Kvalitativní výzkum používá výzkumné metody, které mají ustálené kroky. Hlavním cílem je porozumět člověku – chápat jeho vlastní hlediska (jak on to vidí, chápe, posuzuje atd.).*“ (Veteška, 2016, s. 244) Kvalitativní výzkum je, jak uvádí Veteška (2016), jakýmsi podrobným popisem konkrétního případu, který je jedinečný. „*Cílem není zevšeobecnění údajů, ale hluboké proniknutí do konkrétního případu a objevení nových*

souvislostí, které se hromadným (kvantitativním) výzkumem nedají objevit. Odhaluje nové skutečnosti a z nich vytváří – tj. stanovuje hypotézy / výzkumné předpoklady.“ (Veteška, 2016, s. 244) „Kvalitativní výzkum nemá na začátku stanovené hypotézy, tak jako to má kvantitativní výzkum. U tohoto druhu výzkumu se stanovují výzkumné otázky. Projekt není fixní, ale flexibilní. Stanoví se základní osa celé výzkumné práce, která se dále rozvíjí a umožňuje zohlednění vzniklých změn. Stále je ovšem nezbytné sledovat stanovený cíl výzkumu. V poslední době velmi často v praxi nacházíme kombinaci jak hypotéz, tak výzkumných otázek (zejména v rámci smíšeného výzkumu).“ (Veteška, 2016, s. 244)

Dotazování je v současné době „nejčastěji aplikovanou metodou v andragogickém výzkumu, a velmi častá je její aplikace i v české a zahraniční pedagogice a sociologii. Tuto metodu lze charakterizovat jako způsob shromažďování informací od respondentů (dotazovaných subjektů), a to na základě buď písemně předkládaných otázek či výroků nebo na základě výpovědí v rozhovorech. Písemné dotazníky a mluvené rozhovory mají ale rozdílné specifčnosti, a proto je objasníme zvlášť.“ (Průcha, 2014, s. 114)

Dotazník je podle Průchy (2014) „výzkumný nástroj, jehož účelem je získat v písemné podobě data obvykle od velkého počtu subjektů. Používá se nejčastěji pro zjišťování názorů a postojů různých skupin respondentů, ale i pro získání hodnotících soudů o jevech edukační a jiné reality i o vlastnostech samotných subjektů. Obliba aplikace dotazníků vyplývá z relativně snadného sběru různých informací a nižšího časového nákladu ve srovnání s jinými nástroji výzkumu. V andragogickém výzkumu jsou dotazníkem vyšetřováni nejčastěji dospělí zúčastňující se různých vzdělávacích akcí.“ (Průcha, 2014, s. 114) Dotazník byl koncipován na základě zpracovaných obecných teoretických východisek a s ohledem na specifické prostředí OVJ.

7.3 Výzkumný cíl a výzkumné otázky

V rámci diplomové práce byl stanoven výzkumný cíl: Identifikovat a charakterizovat nové metody a přístupy v oblasti edukace a resocializace jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody.

Výzkumné otázky byly stanoveny tyto:

- 1) Jaké jsou nové možnosti resocializace odsouzených?
- 2) Jaké nové (inovativní) edukační nástroje jsou využívány ve výkonu trestu odnětí svobody?

- 3) V jakých oblastech (programů zacházení) lze rozvíjet resocializaci a reintegraci odsouzených?
- 4) Jaké vzdělávací potřeby lze identifikovat u odsouzených?

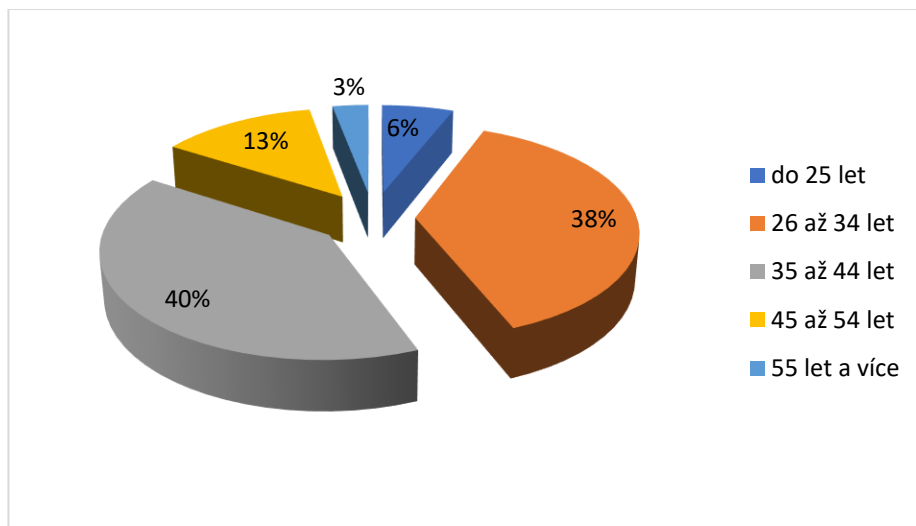
Na základě takto stanovených výzkumných otázek byl sestaven dotazník vlastní konstrukce (příloha 1).

7.4 Analýza a interpretace získaných dat

Jak již bylo uvedeno výše, výzkumu se zúčastnilo 32 respondentů, tj. odsouzených jedinců vykonávajících VT v OVJ. Jedinci byli zařazeni do OVJ na základě kritérií, která byla rámcově popsána výše.

Podrobnosti o výběru výzkumného vzorku a detailnější popis jednotlivých fází výzkumu budou sděleny v rámci obhajoby a některé skutečnosti nebudou záměrně uváděny v textu této diplomové práce z důvodu bezpečnostních, etických a dalších.

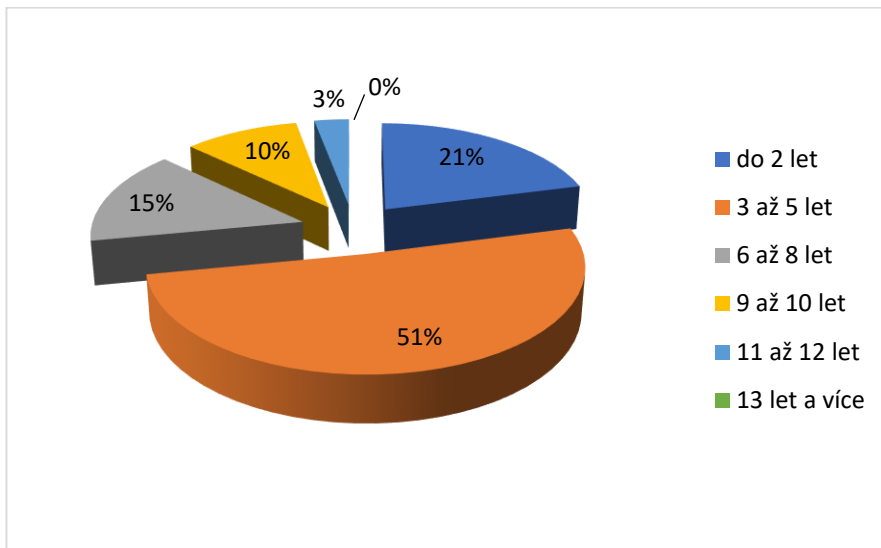
Graf 1: Věková struktura respondentů

Zdroj: vlastní zpracování

Jak již bylo uvedeno, odsouzení jedinci jsou mužského pohlaví. Celkem 6 % jedinců je ve věku do 25 let, 38 % jedinců pak ve věku od 26 do 34 let. Ve věkové skupině 35 až 44 let je celkem 40 % odsouzených– respondentů. 16 % respondentů je pak ve věkové kategorii 45 let a více.

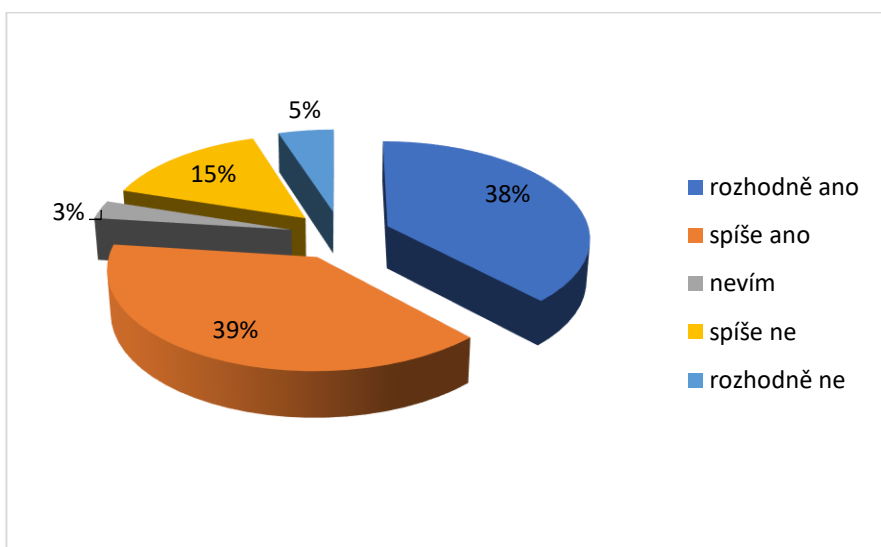
Graf 2: Celková délka výkonu trestu odnětí svobody

Zdroj: vlastní zpracování

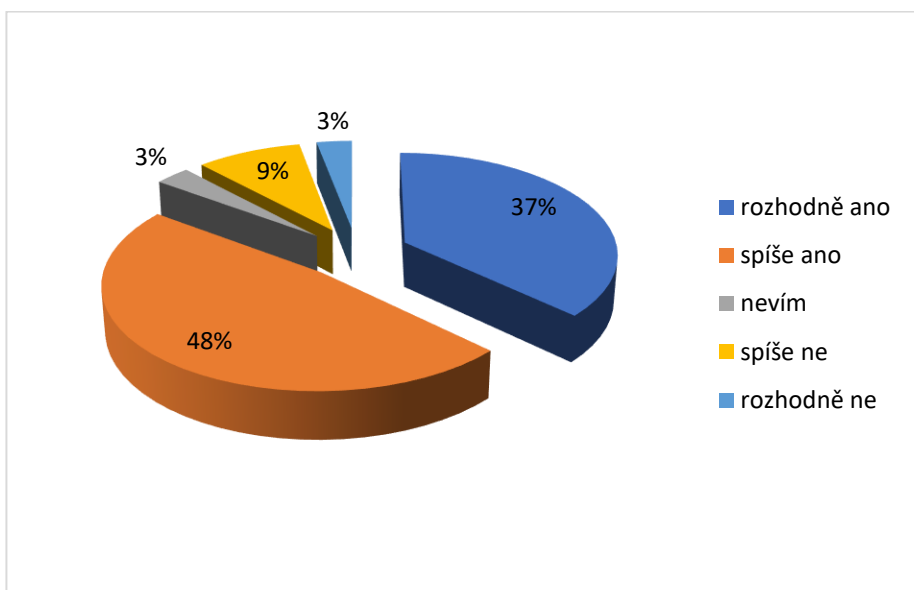
Co se týká celkové délky výkonu trestu odnětí svobody, do 2 let bylo 21 % respondentů, v rozmezí 3 až 5 let pak téměř 51 % respondentů. Nad 6 let bylo 15 % jedinců, nad 9 let celkem 10 % odsouzených (graf 2). Považujete nabízené volnočasové aktivity za dostatečné? To byla jedna z otázek směřujících k získání povědomí o trávení volného času, jeho efektivitě a vazbě na resocializaci a integraci (reintegraci) do společnosti. Celkem 77 % respondentů, uvedlo, že volnočasové aktivity, které realizují v rámci výkonu trestu odnětí svobody, považují za efektivní, účinné nebo velmi přínosné. Pouze 20 % odsouzených uvedlo názor opačný (graf 3).

Graf 3: Realizace volnočasových aktivit

Zdroj: vlastní zpracování

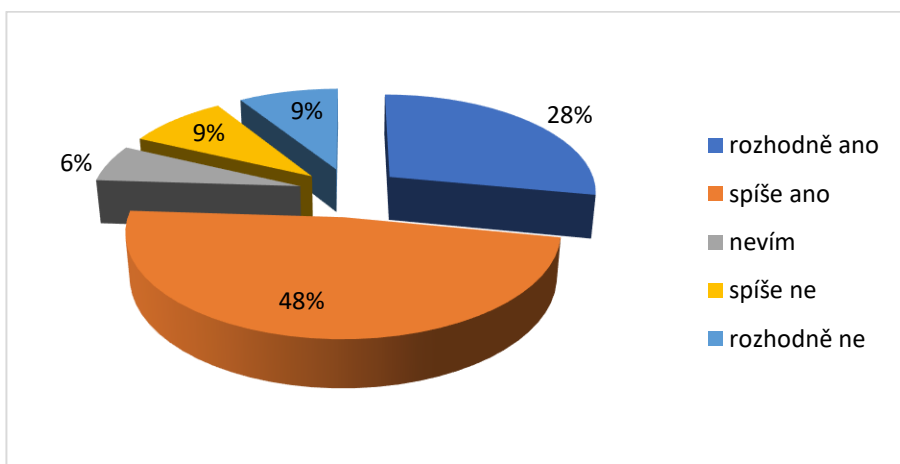
Graf 4: Význam a přínos konceptu otevřené věznice

Zdroj: vlastní zpracování

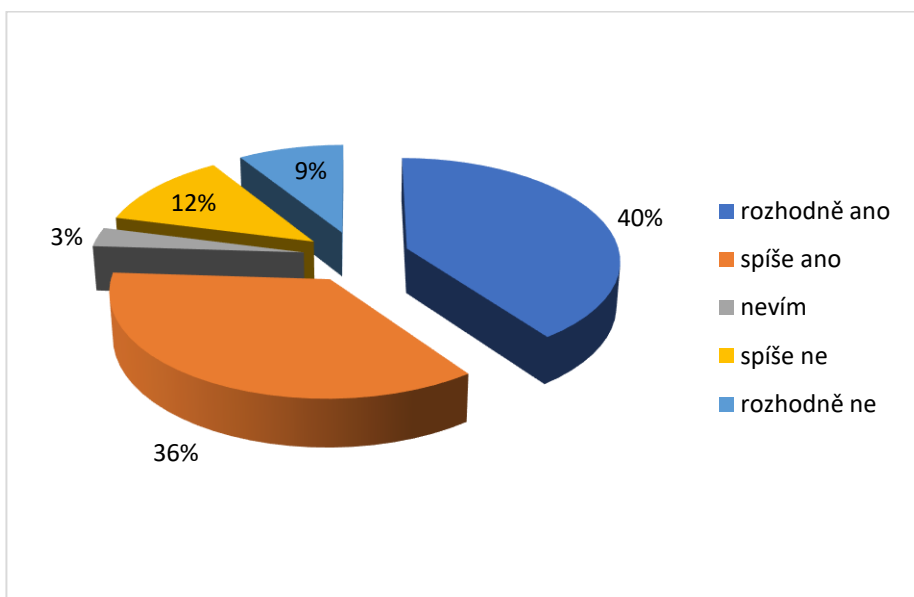
Považujete tento systém VT za efektivní? Na tuto otázku odpovědělo celkem 85 % respondentů. Pouze 12 % uvedlo, že ne, či spíše ne (graf 4). Podobně pozitivní odpovědi nalezneme i otázek, které souvisejí s možnostmi. Zaměstnávání, ať již v rámci otevřené věznice nebo mimo areál, je důležitou oblastí práce s odsouzenými – je na ni kladem veliký důraz, jak ze strany vedení Vězeňské služby ČR (viz Koncepce vězeňství do roku 2025), tak ze strany jednotlivých věznic. Celkem 76 % respondentů odpovědělo, že nabídka a možnosti jsou dostatečné, rovněž také kvalitní, umožňují nejenom v průběhu výkonu trestu věnovat se profesi (příprava na práci mimo VTOS) či získat zcela novou (zejména v rámci rekvalifikace). (graf 5)

Graf 5: Považujete možnosti nabídky zaměstnávání za dostatečné?

Zdroj: vlastní zpracování

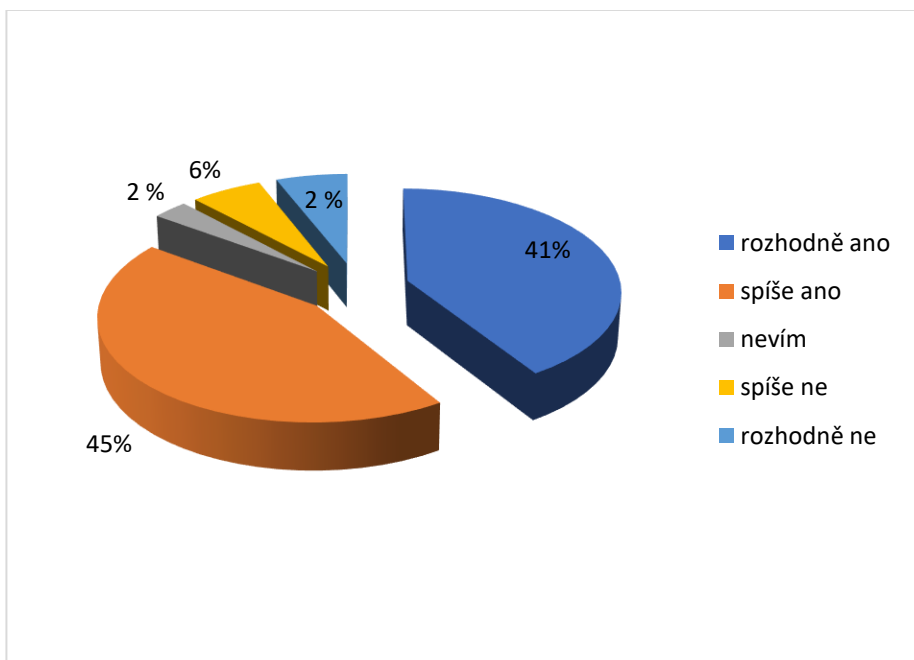
Graf 6: Jsou možnosti sportovního / pohybového vyžití za dostatečné?

Zdroj: vlastní zpracování

Celkem 76 % respondentů považuje sportovní či pohybové aktivity v rámci výkonu trestu odnětí svobody za dostatečné. Pouze 21 % uvádělo opačný názor. (graf 6)

Graf 7: Považujete systém zacházení v otevřené věznici za efektivní?

Zdroj: vlastní zpracování

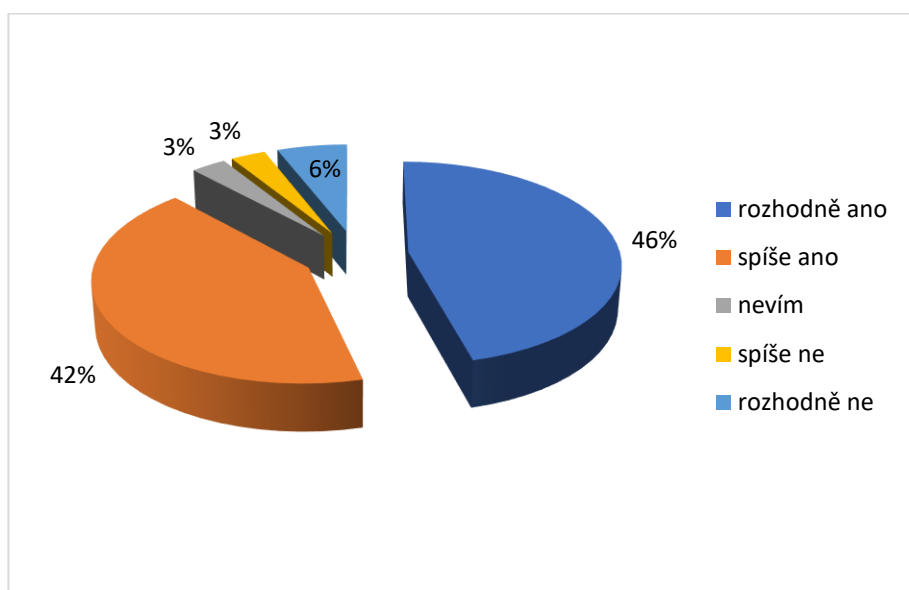
Za efektivní nástroj zacházení (resocializace) v rámci nově vybudovaného modelu OVJ považuje 85 % odsouzených. Pouze 8 % uvádělo že ne nebo spíše ne (graf 7). U některých odpovědí je třeba vzít v úvahu typickou charakteristiku odsouzených, a to lhaní, zkreslování nebo manipulaci. Tyto vlastnosti většinou mají u jejich nositelů prospěch, tj. určitou výhodu (Veteška, 2015). S tímto fenoménem souvisí tzv. poruchy chování, které představují „opakující se vzorce chování, které jsou typické nedodržíváním a narušováním norem, pravidel i práv druhých. Často se objevují agresivní projevy zaměřené proti věcem, zvířatům i lidem, krádeže, nepoctivost, lhaní apod.“ (Orel a kol., 2012, s. 180 In Veteška, Fischer, 2020, s. 46)

Jak uvádějí Veteška s Fischerem (2020), „nejčastěji identifikovanými patologickými projevy v chování odsouzených jsou krádeže, lhaní a zneužívání alkoholu, drog nebo hraní automatů, celkově bylo nějaké chování, které bylo zařazeno pod kategorii poruchy chování, zjištěno u 46 % odsouzených.“ (Veteška a Fischer, 2020, s. 149) Uvedení autoři podrobněji rozpracovali problematiku delikvence a kriminálního chování, vč. možností edukace a resocializace odsouzených.

Velmi pozitivně hodnotili respondenti také projektové aktivity, které jsou realizovány v rámci Otevřené věznice Jirice. Téměř 90 % je považuje za přínosné či užitečné (graf 8). O jednotlivých projektech (a jejich nesporném významu) se podrobněji zmiňovat nebudeme, jsou dostupné na:

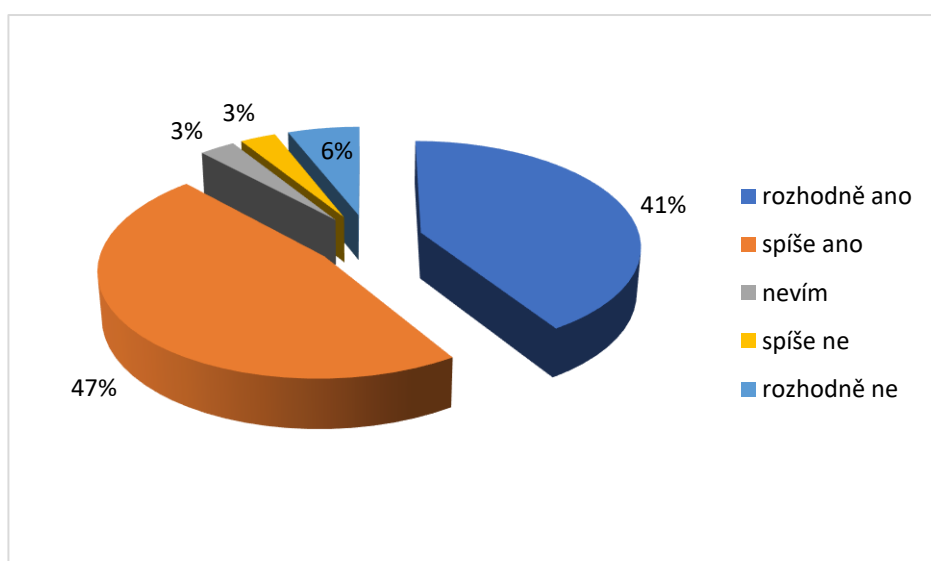
- a) https://www.esfcr.cz/projekty-opz/-/asset_publisher/ODuZumtPTtTa/content/resu-rgent-jirice?inheritRedirect=false;
- b) https://www.polytechna.eu/projektove_poradenstvi_projekty;
- c) <https://www.dpwork.cz/o-nas> a další.

Graf 8: Jsou projektové aktivity realizované v otevřené věznici za přínosné či užitečné?

Zdroj: vlastní zpracování

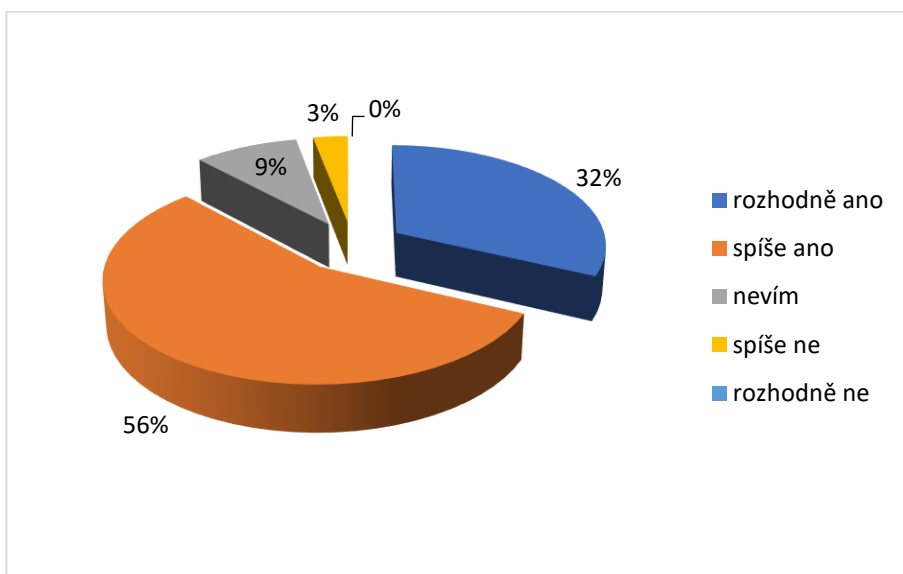
Graf 9: Myslíte si, že vás program zacházení v OVJ dostatečně připraví na reálný život?

Zdroj: vlastní zpracování

Jedním z cílů předložené diplomové práce bylo sledovat, zda nově pojaté programy zacházení realizované v Otevřené věznici Jiřice skutečně připravují odsouzené na reálný život, tj. život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Celkem 88 % respondentů jednoznačně uvedlo, že realizované aktivity zásadně přispívají k úspěšné resocializaci a jsou efektivní s ohledem na možnosti uplatnění se po výkonu trestu odnětí svobody v reálném životě (graf 9).

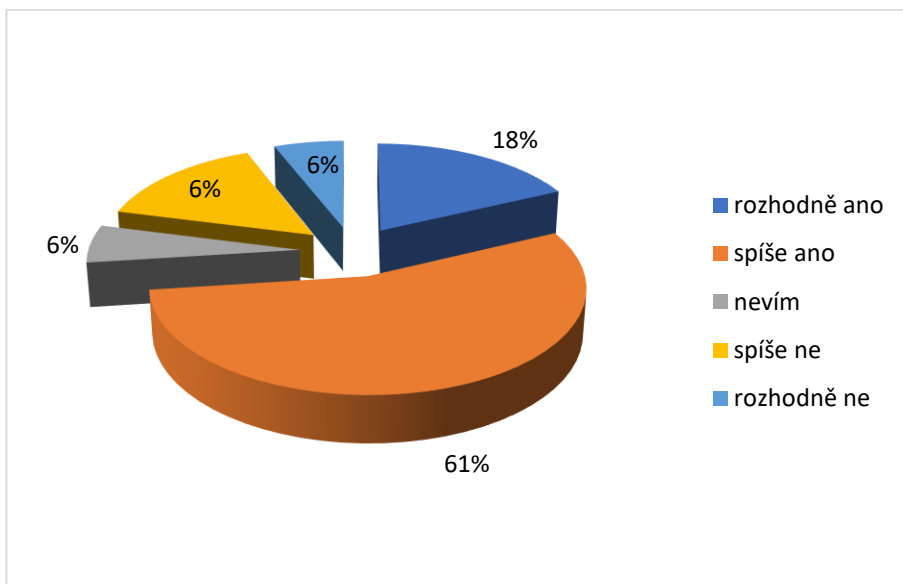
Graf 10: Myslíte si, že vás program zacházení v OVJ odradí od páčání další trestné činnosti?

Zdroj: vlastní zpracování

Z implicitního hlediska zkoumání efektivity prevence páčání trestné činnosti ho považuje za účinné 88 % respondentů (graf 10).

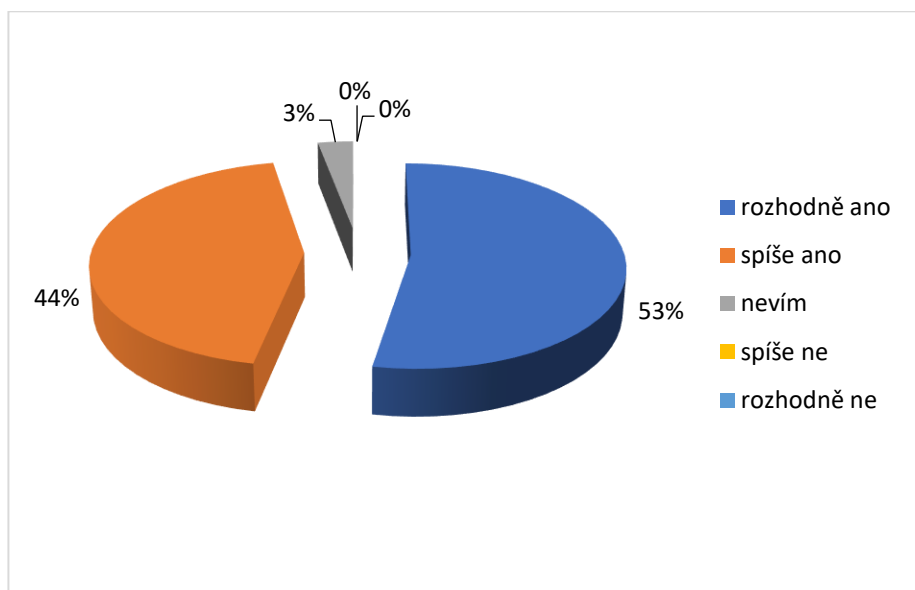
Graf 11: Je pro vás pěstitelská nebo chovatelská zóna v OVJ přínosná či užitečná?

Zdroj: vlastní zpracování

Velmi pozitivně hodnotili respondenti obě zóny, takzvanou chovatelskou a pěstitelskou. Obě uvedená prostředí skvěle simulují podmínky života mimo vězení. Za velmi užitečnou a efektivní ji považuje celkem 80 % respondentů. Pouze dva respondenti měli opačný názor a jeden neuměl posoudit z důvodu krátkodobého působení v OVJ. (graf 11).

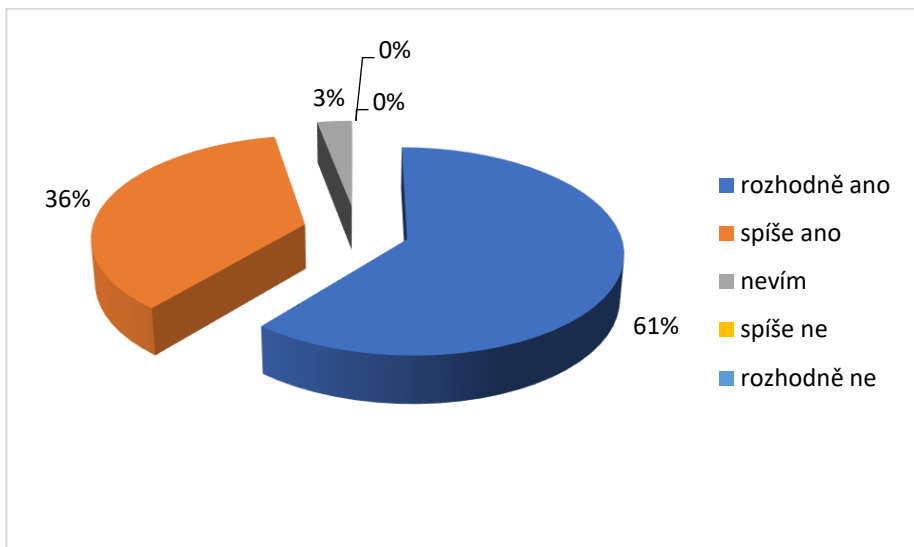
Graf 12: Je pro vás samoobslužný model přínosný a efektivní?

Zdroj: vlastní zpracování

Možnosti péče o běžné aktivity a činnosti hodnotí rovněž velmi pozitivně většina dotázaných – téměř 90 %, tedy vyjma jednoho jedince, u kterého byly zaznamenány stejné odpovědi i u předchozích responzích. Pravděpodobně souvisí s krátkým pobytem v OVJ, takže nemožností objektivního posouzení a srovnání s tradičním modelem uvěznění (graf 12).

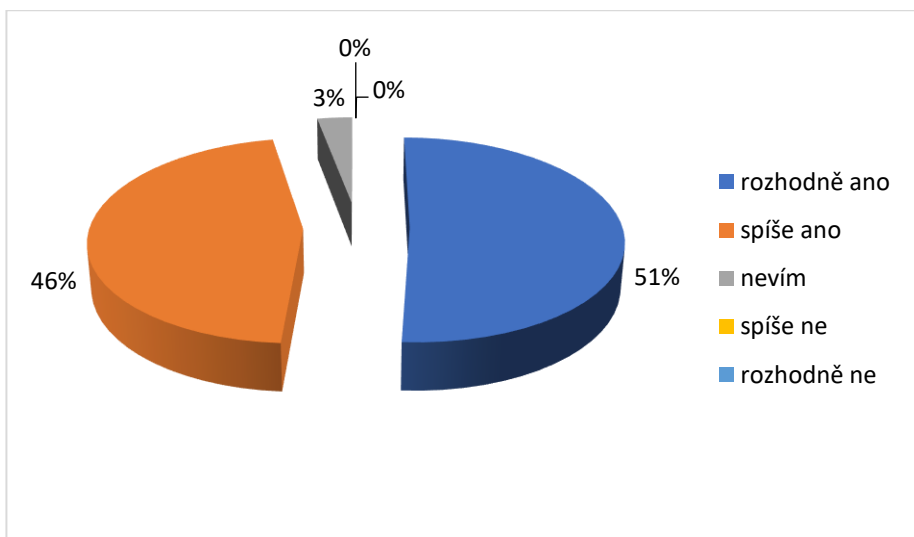
Graf 13: Domníváte se, že realizované extramurální aktivity přispívají k lepšímu propojení s vnějším světem?

Zdroj: vlastní zpracování

Extramurální aktivity, které jsou realizovány v rámci tohoto konceptu, jsou rovněž hodnoceny téměř všemi respondenty za jednoznačně pozitivní a přínosné (graf 13).

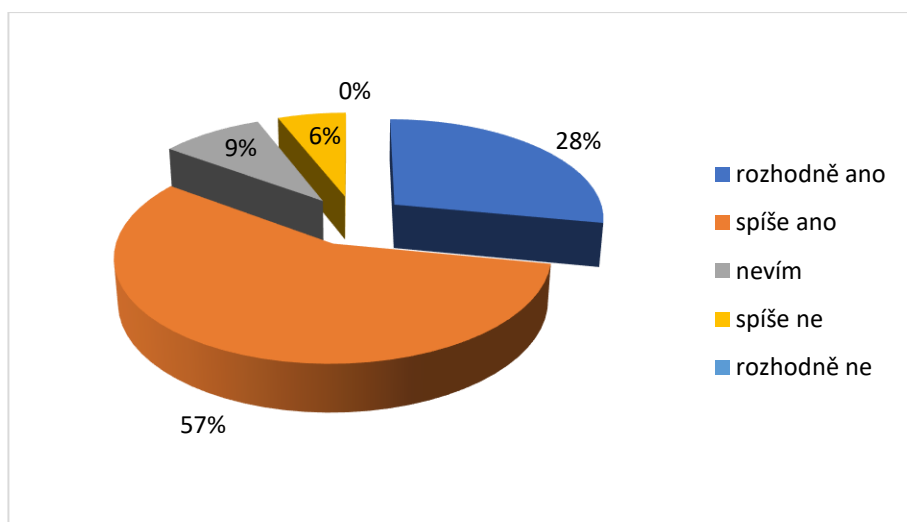
Graf 14: Myslíte si, že klima (atmosféra) v OVJ je příznivější pro účinnější resocializaci a následnou integraci do společnosti?

Zdroj: vlastní zpracování

Celkové klima v OVJ bylo rovněž hodnoceno všemi dotázanými jako velmi příjemné, přínosné, inspirativní a inovativní ve všech oblastech (graf 14).

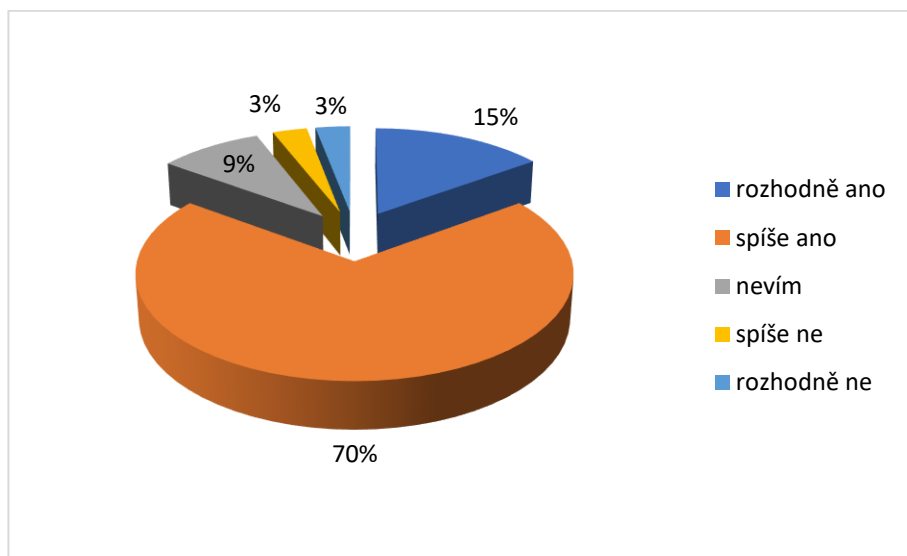
Graf 15: Myslíte si, že odborné aktivity realizované v rámci OVJ celkově přispívají k lepší komunikaci mezi odsouzenými a pracovníky věznice?

Zdroj: vlastní zpracování

V rámci výzkumného šetření jsme se také zaměřili na komunikaci jako jednoho z nástrojů rozvoje sociálních kompetencí (graf 15). Celkem 85 % respondentů považuje prostředí OVJ za podporující a rozvíjející sociální komunikaci mezi odsouzenými a pracovníky věznice.

Graf 16: Myslíte si, že odborné aktivity realizované v rámci OVJ celkově přispívají k prevenci delikvence a kriminality?

Zdroj: vlastní zpracování

Stejně pozitivní odpovědi jsme našli také v oblasti, kdy jsme sledovali možnosti a význam prevence delikventního a kriminálního chování (graf 16). Celkem 85 % respondentů uvedlo, že jednoznačně tento model OVJ a prostředí OVJ přispívají k prevenci delikventního a kriminálního chování.

7.5 Diskuze a shrnutí

Jak již bylo uvedeno výše, výzkumu se zúčastnilo celkem 32 respondentů, tj. odsouzených mužů vykonávajících výkon trestu v OVJ.

Dne 16. 10. 2017 byl ve Věznici Jiřice za účasti ministra spravedlnosti Roberta Pelikána, generálního ředitele VS ČR Petra Dohnala, velvyslankyně Norského království v Praze Siri Ellen Sletnerová, ředitele věznice Petra Suka a dalších významných hostů slavnostně zahájen pilotní projekt zacházení v Otevřené věznici Jiřice. Jak již bylo zmíněno, jedná se zcela o unikátní inovativní a moderní projekt, který byl realizován v podmínkách českého vězeňství.

Inspirací pro tento nový model práce s odsouzenými byly zkušenosti ze severských států, převážně z Norska.²

V rámci diplomové práce byl stanoven výzkumný cíl: Identifikovat a charakterizovat nové metody a přístupy v oblasti edukace a resocializace jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody. Za klíčovou metodu – přístup považujeme inovativní projekt OV. Jednak díky svému celkovému humanistickému pojetí, jednak efektivní práci s odsouzenými. Je však zřejmé, že takto nastavené zacházení je finančně velmi náročné. Náročné je i pro příslušníky a odborné pracovníky VS ČR.

Výzkumné otázky byly stanoveny a v rámci výzkumu sledovány takto:

1. Jaké jsou nové / inovativní možnosti resocializace odsouzených? – různé aktivity v rámci extramurálních činností, komunitní zapojení, důraz na rozvoj sociálních a občanských kompetencí jako prevence páchaní trestné činnosti.
2. Jaké nové edukační nástroje jsou využívány ve výkonu trestu odnětí svobody? – individuální práce, s důrazem na individuální a skupinovou terapii, zapojení do běžných samoobslužných aktivit s cílem rozvíjet zodpovědnost a samostatnost odsouzených.
3. V jakých odborných oblastech lze rozvíjet resocializaci a reintegraci odsouzených? – ať je to v rámci pracovního, vzdělávacího či volnočasového programu (viz pěstitelská a chovatelská zóna v rámci OVJ). Celkem 85 % respondentů uvedlo, že jednoznačně model OVJ a prostředí OVJ přispívají k prevenci delikventního a kriminálního chování, recidivy a umožňují simulovat život mimo VTOS.
4. Jaké vzdělávací potřeby lze identifikovat u odsouzených? – ty musí být v souladu se stanoveným individuálním programem zacházení a SARPO; finanční gramotnost a rozvoj sociálních a občanských kompetencí. Dále pak rozvíjet pozitivní vztah k práci a svému okolí na bázi zdravé sociální komunikace.

Považujete tento systém VT za efektivní? Na tuto otázku odpovědělo celkem 85 % respondentů. Pouze 12 % uvedlo, že ne, či spíše ne (graf 4). Podobně pozitivní odpovědi nalezneme i otázek, které souvisejí s možnostmi.

² Tisková zpráva VS ČR: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-jirice/clanky/detail/zahajeni-pilotniho-projektu-zachazeni-v-otevrene-veznici>

Zaměstnávání, ať již v rámci otevřené věznice nebo mimo areál, je zásadním nástrojem úspěšné resocializace. Celkem 76 % respondentů odpovědělo, že nabídka a možnosti jsou dostatečné, rovněž také kvalitní, umožňují nejenom v průběhu výkonu trestu věnovat se profesi (příprava na práci mimo VTOS) či získat zcela novou (zejména v rámci rekvalifikace). Podle Vetešky a Fischera (2020) „minimálně v průběhu tří let před výkonem trestu se 53,1 % odsouzených ocitlo bez zaměstnání a 46,1 % má zkušenost z nedoložitelné pracovní činnosti; dlouhodobou nezaměstnanost (6 měsíců kontinuálně za poslední 3 roky před aktuálním výkonem trestu) zažilo celkem 44,7 % odsouzených“ (Veteška, Fischer, 2020, s. 149)

Extramurální aktivity, které jsou realizovány v rámci zmíněného konceptu OVJ, jsou rovněž hodnoceny odsouzenými jednoznačně pozitivně. Celkem 85 % respondentů považuje prostředí OVJ za podporující a rozvíjející sociální komunikaci mezi odsouzenými a pracovníky věznice. Povinnost související s běžnými samoobslužnými aktivitami a činnostmi hodnotilo velmi pozitivně téměř 90 % dotázaných. Příprava na život po propuštění je skutečně díky prostředí a rozvržení jednotlivých odborných aktivit velmi efektivní a dokonale simuluje prostředí rodiny, rozvíjí u vězňů zodpovědnost, píli, samostatnost a další pozitivní osobnostní vlastnosti. (Veteška, 2022)

Závěr

V oblasti edukace a resocializace ve výkonu trestu odnětí svobody vznikla v posledních letech celá řada nových možností a přístupů, které mohou pomoci odsouzeným při návratu do společnosti.

V oblasti resocializace se využívají nové technologie jako je e-learning nebo virtuální realita. Tyto technologie slouží k simulaci situací, se kterými se odsouzení mohou v reálném životě setkat a pomáhají jim k rozvoji jejich sociálních dovedností.

Velmi rozšířeným a důležitým prvkem v rámci penitenciárního péče a resocializace je zajištění práce s rodinou a blízkých osob odsouzeného. Jedná se o jejich zapojení do procesu resocializace už v době, kdy jsou tyto osoby ve vězení a neztratily tak kontakt se světem za zdmi věznice.

Všechny tyto nové přístupy a možnosti mohou přispět k efektivnější a úspěšnější resocializaci odsouzených a k jejich úspěšnému návratu do společnosti po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Počet vězňů v České republice i doba, kterou u nás tráví odsouzení za mřížemi jsou příliš vysoké a je potřeba udělat změny. Toho si je vědomo i ministerstvo spravedlnosti a pomoci by podle něj mohla novela trestního řádu, změny v sazbách trestů i rozsáhlejší využívání alternativních trestů. Vzhledem k tomu, že aktuální naplněnost českých věznic přesáhla 95 procent jejich kapacit, pak Česká republika v tomto ohledu v mezinárodním srovnání neobstojí. Je potřeba si vzít příklad z jiných zemí, především skandinávských, jejichž některými modely, jako je koncept otevřených věznic, se již snažíme inspirovat a vypadá to, že jdeme tím správným směrem. Velkým úspěchem je u nás právě Otevřená věznice Jiřice, která má již nyní velmi dobrou úspěšnost při recidivě pachatelů. Jedná se pouze zatím o ojedinělý pilotní program, nicméně je na něm vidět, že toto by byla možnost, jak vylepšit bilanci České republiky, abychom snížili recidivu pachatelů a jejich opětovný návrat do vězení.

V předložené diplomové práci byly identifikovány a následně charakterizovány nové metody a přístupy v oblasti edukace a resocializace jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody. Především zejména model – koncept otevřené věznice, který je zcela unikátní v ČR a je realizován v rámci Věznice Jiřice.

Tato diplomová práce se skládá ze dvou částí: teoretické a praktické, ve které byl popsán realizovaný výzkum. Výzkumné šetření bylo realizováno v rámci výše zmiňované Věznice Jiřice. V teoretické části byla popsána východiska související s teorií trestu a trestání,

s problematikou Vězeňské služby České republiky, s teorií resocializace a edukace odsouzených, částečně s prizonizací a prevencí recidivy.

Výzkum byl realizován ve dvou fázích, a to v roce 2022 a v roce 2023. Výzkumného šetření se zúčastnilo celkem 32 respondentů – mužů, kteří byli aktuálně umístěni v OVJ. Uvedenou problematiku považuji za velmi významnou nejen ze společenského hlediska, ale také především v kontextu vzdělávání dospělých a možností rozvoje andragogické vědy tak, jak je rozvíjena její současná koncepce v rámci Katedry andragogiky a managementu vzdělávání na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Inspirací pro toto téma mi byla moje profesní zkušenost a rovněž zaměření v rámci studijního programu, které považuji za velice přínosné a zajímavé.

Na základě výše uvedeného mohu konstatovat, že cíle diplomové práce bylo naplněno. Jednotlivé výzkumné otázky byly v rámci výzkumného šetření zodpovězeny.

Rád bych touto cestou poděkoval za možnost realizovat výzkumné šetření vedoucí oddělení VT Otevřená věznice Jiřice a dalším odborným pracovníkům této věznice, kteří mi vyšli vstříc a umožnili mi toto výzkumné šetření uskutečnit.

Seznam použité literatury

ANDREWS, D. A., BONTA, J., WORMITH, J. S. The risk-need-responsivity (RNR) model: Does adding the good lives model contribute to effective crime prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 2011.

BAREŠ, J. *Výkon trestu odnětí svobody v ČR*. Bakalářská práce. Praha: Ambis, Bezpečnostní management v regionech, 2021. 74 s.

BIERDEMANNOVÁ, E., PETRAS, M. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011.

BRUNOVÁ, M. *Novodobý vývoj a stav vězeňství v České a Slovenské republice*. Praha: Leges, 2020. 223 s. ISBN 978-80-7502-408-4.

ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana (kriminologický pohled na terciální prevenci)*. Praha: Policejní akademie ČR, 2005.

DRAHÝ, F. a kol. *SARPO: Charakteristiky odsouzených v českých věznicích: deskriptivní studie*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7.

DRÁPAL, J., Jiříčka, V. a Raszková, T. (eds.). *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. 430 s. ISBN 978-80-7676-066-0.

FISCHER, S. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae, 2006. 183 s. ISBN 80-7044-772-9.

FISCHER, S., RABOCH, J. a ŽUKOV, I. Analýza struktury hodnot a potřeb odsouzených v průběhu uvěznění. *Československá psychologie*, 2008. 388-396. ISSN 0009-062X.

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada, 2014. 232 s. ISBN 978-80-247-5046-0.

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

FISCHER, S. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se specifickými potřebami v oblasti somatické, psychické a sociální: učebnice pro studenty učitelství*. Praha: Triton, 2014. ISBN 78-80-7387-792-7.

GÜNZLOVÁ, I. *Spolupráce sociálních pracovníků Vězeňské služby s dalšími subjekty v oblasti sociální prevence*. In: BAJCURA, L. (ed.). *Sociální práce ve vězeňství: Sborník příspěvků z konference VII. Penologické dny 2019*. Stráž pod Ralskem: Akademie Vězeňské služby České republiky, 2020. ISSN 978-80-907836-3-8.

HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. ISBN-80-86706-30-6.

HOTÁR, V., PAŠKA, P., PERHÁČZ, J. a kol. *Výchova a vzdelávanie dospelých. Andragogika - terminologický a výkladový slovník*. Bratislava: SPN, 2000.

JOCHMANN, V. *Andragogika. Sborník z teoretického semináře k pojetí andragogiky*. Olomouc: Středisko distančního vzdělávání UP, 1994.

KALVODOVÁ, V. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-163-7.

KARABEC, Z., BLATNÍKOVÁ, Š. K problematice dlouhodobých trestů odnětí svobody. *Kriminalistika*, 2004.

KIMBERLEY, B. *Gender Differences in Crime. Media, Crime and Gender*. Munich: GRIN Verlag, 2017, [cit. 2022-04-04] Dostupné z: <https://www.grin.com/document/958677>.

KNOWLES, M. S., et al. (2015) *The Adult Learner. The definitive classic in adult education and human resource development. 8 ed.* New York: Routledge.

KRATOCHVÍL, V. *Trestní právo hmotné: obecná část. 2. vyd.* Praha: C.H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-082-2.

KÝR, A. *Památník Pankrác. Historická penologie*. Praha, 2003

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2014.

MATOUŠ, Z., PAULOVČÁKOVÁ, L., TURECKIOVÁ, M a VETEŠKA, J. *Management vzdělávání dospělých a vzdělávacích organizací*. Praha: Česká andragogická společnost, 2021. 180 s. ISBN 978-80-907809-3-4.

NETÍK, K. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-518-1.

NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6.

Nová koncepce vězeňství ČR do roku 2025. Praha, 2016. Schválena vládou ČR dne 3. února 2016, usnesením č. 79, o Koncepci vězeňství do roku 2025.

PAVLOV, I. *Andragogické poradenstvo. 2. rozš. a dopl. vyd.* Praha: Česká andragogická společnost, 2021. ISBN 978-80-907809-6-5.

PROKOPOVÁ, H. *Nové přístupy v penitenciární péči – model Otevřené věznice Jiřice*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2021. 152 s.

PRŮCHA, J. *Andragogický výzkum*. Praha: Grada, 2014. 152 s. ISBN 978-80-247-5232-7.

PRŮCHA, J., VETEŠKA, J. *Andragogický slovník. 2., aktualiz. a rozš. vyd.* Praha: Grada, 2014, 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.

RAINE, A. *The anatomy of violence: The biological roots of crime*. New York (USA): Vintage Books, 2014. ISBN 0307907783.

RASZKOVÁ, T., HOFERKOVÁ, S. *Kapitoly z penologie I: vězeňství*. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018.

SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 288 s. ISBN 978-80-7380-066-6.

SCHNITTKER, J., *The psychological dimensions and the social consequences of incarceration*. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 2014.

ŠTĚRBA, V. *Penologie*. Brno: Armex, 2007. 148 s. ISBN 978-80-86795-48-5.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. 815 s. ISBN 978-80-262-0696-5.

VETEŠKA, J. *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 252 s. ISBN 978-80-7478-898-7.

VETEŠKA, J. *Přehled andragogiky: úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál, 2016. 319 s. ISBN 978-80-262-1026-9.

VETEŠKA, J. *Resocializace a specifika edukace odsouzených*. Přednáška (Sociální a kulturní andragogika). Praha: Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, 2022. Praha: Portál, 2022.

VETEŠKA, J. a FISCHER, S. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-0731-5.

Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 218/2003., o soudnictví ve věcech mládeže. (děti mladší než patnáct let).

Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.

Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 5/2016, o zaměstnancích a příslušnících Vězeňské služby České republiky zabezpečující výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence. Sbírka nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky.

Seznam internetových zdrojů

Akademie Vězeňské služby ČR – historie. *Vězeňská služba ČR* [online]. © 2019 Vězeňská služba ČR [cit. 3.2.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/historie>

Akademie Vězeňské služby ČR – vzdělávání. *Vězeňská služba ČR* [online]. © 2019 Vězeňská služba ČR [cit. 3.2.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/akademie-vs-cr/sekce/testovaci-sekce>

Koncepce vězeňství do roku 2025 [online]. Vězeňská služba ČR [cit. 7.3.2023]. <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>

Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2021 [online]. © 2023 Vězeňská služba ČR [cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2021.pdf>

Tisková zpráva VS ČR [online]. Vězeňská služba ČR [cit. 17.3.2023]. <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-jirice/clanky/detail/zahajeni-pilotniho-projektu-zachazeni-v-otevrene-veznici>

Trestní řízení: Trestní řízení ve věcech mladistvých [online]. Praha [cit. 13.1.2023]. Dostupné z: <http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/trestni-rizeni-ve-vecech-deti-a-mladistvych>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Organizační struktura Vězeňské služby ČR k 31.12.2021

Příloha č. 2 – Celkové stavy vězňených v organizačních jednotkách Vězeňské služby ČR k 31.12.2021

Příloha č. 3 – Vývoj stavu vězňených osob v letech 2011 až 2022 (stavy k 31.12.)

Příloha č. 4 – Vývoj fyzického počtu personálu v letech 2012 až 2022 (stavy k 31.12.)

Příloha č. 5 – Členění odsouzených dle nejvyššího dosaženého vzdělání k 31.12.2021

Příloha č. 6 – Věkové složení odsouzených k 31.12.2021

Příloha č. 7 – Dotazník

Seznam grafů

Graf 1: Věková struktura respondentů

Graf 2: Celková délka výkonu trestu odnětí svobody

Graf 3: Realizace volnočasových aktivit

Graf 4: Význam a přínos konceptu otevřené věznice

Graf 5: Považujete možnosti nabídky zaměstnávání za dostatečné?

Graf 6: Jsou možnosti sportovního / pohybového vyžití za dostatečné?

Graf 7: Považujete systém zacházení v otevřené věznici za efektivní?

Graf 8: Jsou projektové aktivity realizované v otevřené věznici za přínosné či užitečné?

Graf 9: Myslíte si, že vás program zacházení v OVJ dostatečně připraví na reálný život?

Graf 10: Myslíte si, že vás program zacházení v OVJ odradí od páčání další trestné činnosti?

Graf 11: Je pro vás pěstitelská nebo chovatelská zóna v OVJ přínosná či užitečná?

Graf 12: Je pro vás samoobslužný model přínosný a efektivní?

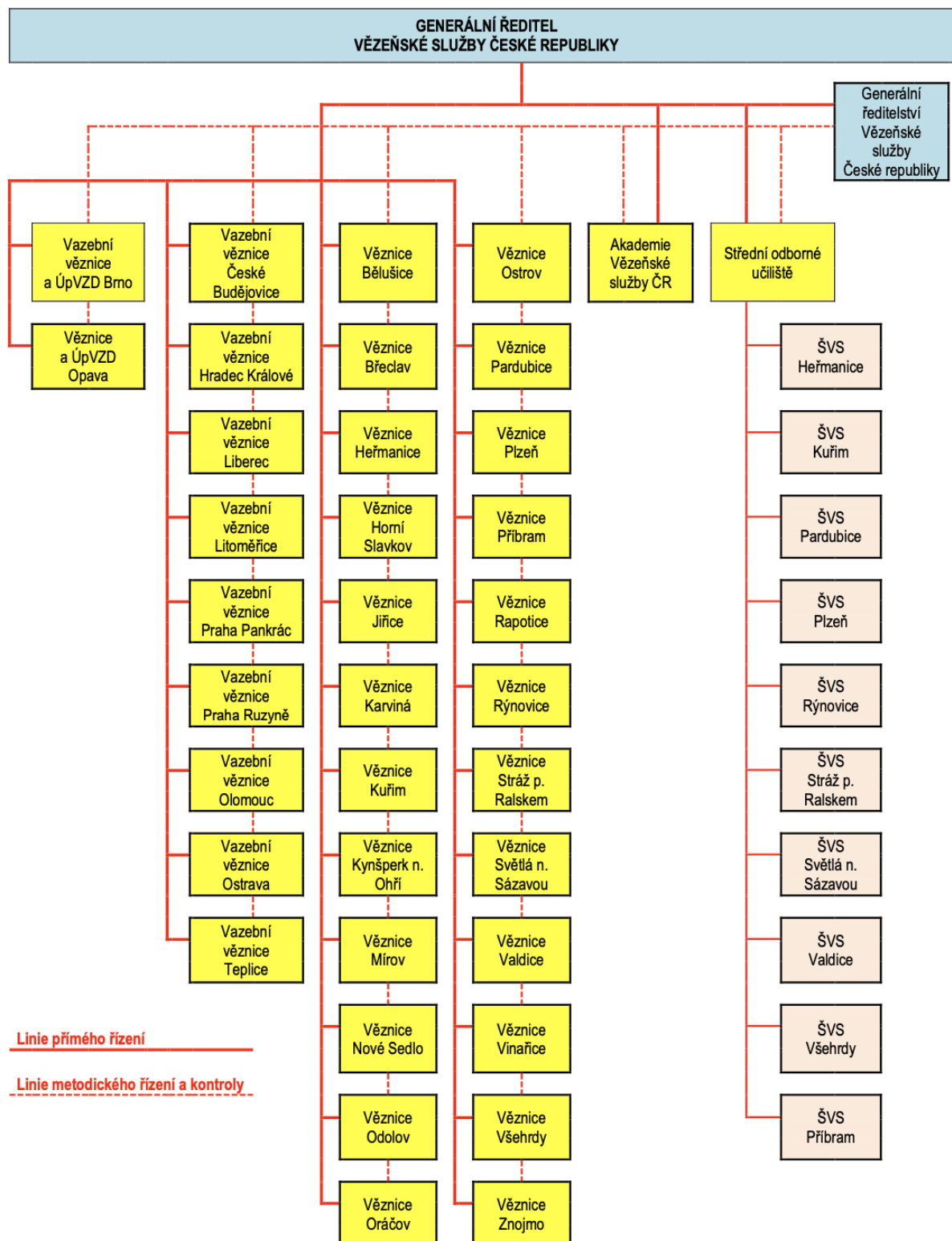
Graf 13: Domníváte se, že realizované extramurální aktivity přispívají k lepšímu propojení s vnějším světem?

Graf 14: Myslíte si, že klima (atmosféra) v OVJ je příznivější pro účinnější resocializaci a následnou integraci do společnosti?

Graf 15: Myslíte si, že odborné aktivity realizované v rámci OVJ celkově přispívají k lepší komunikaci mezi odsouzenými a pracovníky věznice?

Graf 16: Myslíte si, že odborné aktivity realizované v rámci OVJ celkově přispívají k prevenci delikvence a kriminality?

Příloha č. 1 – Organizační struktura Vězeňské služby ČR k 31.12.2021

Zdroj: Statistická ročenka VS ČR, 2021, dostupné online

Příloha č. 2 – Celkové stavy vězňených v organizačních jednotkách Vězeňské služby ČR k 31.12.2022

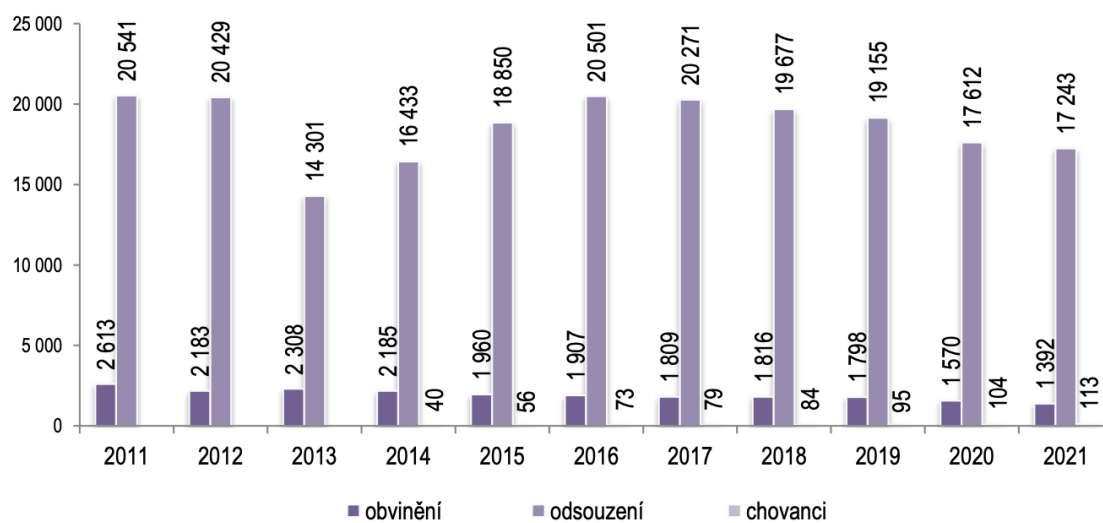
Organizační jednotky	OBVINĚNÍ							ODSOUZENÍ														CHOVANCÍ		Vězni celkem	
	Dospělí		Mladiství		Úhrnem		Celkem obvinění	Ostraha nízký		Ostraha střední		Ostraha vysoký		Ostraha neumístěno		Zvýšená ostraha		Mladiství		Úhrnem		Celkem odsouzení	Detenční ústav		
	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena		Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena		Muž		Žena
Bělušice					0	0	0			101		476								577	0	577			577
Brno	112	16	2		114	16	130	2		94	5	59	1	9	1			1		165	7	172			302
<i>Brno - nemoc./detence</i>	5				5	0	5	1		4	2	12	1			2				19	3	22	33	12	72
Břeclav	17				17	0	17	107		85		61		6						259	0	259			276
České Budějovice	50	8			50	8	58	2	4	65		36	7	5	2					108	13	121			179
Heřmanice					0	0	0			87		665						16		768	0	768			768
Horní Slavkov					0	0	0			50		634				4				688	0	688			688
Hradec Králové	94	7			94	7	101	115		30		10	10	15	6					170	16	186			287
Jiřice					0	0	0	23		183		598								804	0	804			804
Karviná					0	0	0			45		32				100				177	0	177			177
Kuřim					0	0	0			161		387				1				549	0	549			549
Kynšperk nad Ohří					0	0	0			137		564								701	0	701			701
Liberec	59	5			59	5	64	8	1	68		121	1	11	4	6				214	6	220			284
Litoměřice	98	5			98	5	103	5	1	54	1	60	2	31	4	1		1		152	8	160			263
Mírov					0	0	0			20		77		1		330				428	0	428			428
Nové Sedlo					0	0	0	21		162	61	206	96							389	157	546			546
Odolov					0	0	0	91		178										269	0	269			269
Olomouc	100	3	1		101	3	104	2	2	79	3	11	10	6						98	15	113			217
Opava					0	0	0		26	31	86			59			15			31	186	217	49	0	266
Oráčov					0	0	0			25		470								495	0	495			495
Ostrava	200	22	5		205	22	227	2	2	57	21	68	6	20						147	29	176			403
Ostrov	36	2			36	2	38			262		597		11	1					870	1	871			909
Pardubice					0	0	0	12		203		478								693	0	693			693
Plzeň	83	7			83	7	90	3	1	152		866		13	1	38				1 072	2	1 074			1 164
Praha Pankrác	260	31	1		261	31	292	30	4	190	6	415	8	27	5	2				664	23	687			979
<i>Praha Pankrác - nemoc./detence</i>		1			0	1	1			2		13		3		1				19	0	19	22	0	42
Praha Ruzyně	139	7			139	7	146	4	19	153	131	144	23	4	2					305	175	480			626
Příbram					0	0	0	24		77		789								890	0	890			890
Rapotice					0	0	0	70		335		254								659	0	659			659
Rýnovice					0	0	0			84		303								387	0	387			387
Stráž pod Ralskem					0	0	0			230		492		1						723	0	723			723
Světlá nad Sázavou					0	0	0		126		255		426				20		2	0	829	829			829
Teplice	50	1	2		52	1	53		2	38	4	10	8	10	2					58	16	74			127
Valdice					0	0	0			15		387				581				983	0	983			983
Vinařice					0	0	0			103		775								878	0	878			878
Všehrdy					0	0	0	90		149		158		3				22		422	0	422			422
Znojmo	9				9	0	9			40		141								181	0	181			190
Úhrnem	1 312	115	11	0	1 323	115	1 438	612	188	3 749	575	10 369	658	176	28	1 066	35	40	2	16 012	1 486	17 498	104	12	19 052
Celkem	1 427	11	1 438	1 438	800	4 324	11 027	204	1 101	42	17 498	17 498	116	19 052											

Zdroj: Statistická ročenka VS ČR, 2022, dostupné online

Příloha č. 3 – Vývoj stavu vězňených osob v letech 2011 až 2021 (stavy k 31.12.)

Vězněné osoby	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
obvinění	2 613	2 183	2 308	2 185	1 960	1 907	1 809	1 816	1 798	1 570	1 392
odsouzení	20 541	20 429	14 301	16 433	18 850	20 501	20 271	19 677	19 155	17 612	17 243
chovanci				40	56	73	79	84	95	104	113
Celkem	23 154	22 612	16 609	18 658	20 866	22 481	22 159	21 577	21 048	19 286	18 748

Počet vězňených osob v letech 2011 až 2021 (k 31.12.)

Zdroj: Statistická ročenka VS ČR, 2021, dostupné online

Příloha č. 4 – Vývoj fyzického počtu personálu v letech 2012 až 2022 (stavy k 31.12.)

Rok	Příslušníci		Zaměstnanci		Celkem VS ČR
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	
2012	6 130	806	2 173	1 855	10 964
2013	5 945	771	2 091	1 801	10 608
2014	5 986	766	2 081	1 840	10 673
2015	6 099	797	2 125	1 887	10 908
2016	6 067	809	2 128	1 881	10 885
2017	6 023	895	2 137	1 996	11 051
2018	6 122	959	2 123	2 127	11 331
2019	6 014	971	2 170	2 157	11 312
2020	6 016	977	2 181	2 144	11 318
2021	5 954	1 010	2 159	2 097	11 220
2022	5 547	1 010	2 128	2 152	10 837

Zdroj: Statistická ročenka VS ČR, 2022, dostupné online

Příloha č. 5 – Členění odsouzených dle nejvyššího dosaženého vzdělání k 31.12.2022

Nejvyšší dosažené vzdělání	Muž	Žena	Celkový součet	Celkem v %
nezjištěno (cizinec), neuvedeno	145	7	152	0,87%
zvláštní škola	406	41	447	2,55%
bez základního vzdělání	32	6	38	0,22%
nedokončené základní	218	24	242	1,38%
základní vzdělání	7 578	827	8 405	48,03%
vyučení bez maturity	5 728	351	6 079	34,74%
vyučení s maturitou	338	20	358	2,05%
středoškolské vzdělání bez maturity	89	11	100	0,57%
středoškolské všeobecné vzdělání s maturitou	211	41	252	1,44%
středoškolské odborné vzdělání s maturitou	982	130	1 112	6,36%
vyšší odborné	22	4	26	0,15%
vysokoškolské vzdělání - bakalářské	61	3	64	0,37%
vysokoškolské vzdělání - magisterské	60	7	67	0,38%
vysokoškolské vzdělání - inženýr	114	9	123	0,70%
vysokoškolské vzdělání - doktorské	28	5	33	0,19%
Celkový součet	16 012	1 486	17 498	100,00%

Zdroj: Statistická ročenka VS ČR, 2022, dostupné online

Příloha č. 6 – Věkové složení odsouzených k 31.12.2022

Věková kategorie	Muž	Žena	Celkový součet
17 - nedovršených 18 let	3		3
18 - nedovršených 19 let	14		14
19 - nedovršených 20 let	28	2	30
20 - nedovršených 21 let	72	2	74
21 - nedovršených 22 let	113	6	119
22 - nedovršených 25 let	625	55	680
25 - nedovršených 30 let	2 071	230	2 301
30 - nedovršených 35 let	3 000	298	3 298
35 - nedovršených 40 let	2 918	293	3 211
40 - nedovršených 45 let	2 418	231	2 649
45 - nedovršených 50 let	2 031	166	2 197
50 - nedovršených 55 let	1 237	91	1 328
55 - nedovršených 60 let	768	55	823
60 - nedovršených 65 let	390	24	414
65 - nedovršených 70 let	215	23	238
70 - nedovršených 75 let	71	8	79
75 - nedovršených 80 let	32		32
nad 80 let	6	2	8
Celkový součet	16 012	1 486	17 498

Zdroj: Statistická ročenka VS ČR, 2022, dostupné online

Příloha č. 7 – Dotazník k výzkumnému šetření

Dotazník

1. Jaký je váš věk?
2. Jaká je vaše celková délka VTOS?
3. Jak dlouho jste v VOJ?
4. Považujete nabízené volnočasové aktivity za dostatečné?
5. Jak často a jaké realizujete?
6. Považujete tento systém VT za efektivní? (moderní, inovativní, humánnější)
7. Považujete možnosti nabídky zaměstnávání za dostatečné?
8. Považujete možnosti sportovního / pohybového vyžití za dostatečné?
9. Považujete systém zacházení v otevřené věznici za efektivní?
10. Považujete projektové aktivity realizované v otevřené věznici za přínosné či užitečné?
11. Myslíte si, že vás program zacházení v otevřené věznici dostatečně připraví na reálný život?
12. Myslíte si, že vás program zacházení v otevřené věznici odradí od páčání další trestné činnosti?
13. Je pro vás pěstitelská nebo chovatelská zóna v otevřené věznici přínosná či užitečná?
14. Jaké konkrétní činnosti z těchto zón preferujete?
15. Je pro vás samoobslužný model přínosný a efektivní?
16. Domníváte se, že realizované extramurální aktivity přispívají k lepšímu propojení s vnějším světem?
17. Myslíte si, že klima (atmosféra) v otevřené věznici je příznivější pro účinnější resocializaci a následnou integraci do společnosti?
18. Domníváte se, že odborné aktivity realizované v rámci otevřené věznice celkově přispívají k lepší komunikaci mezi odsouzenými a pracovníky věznice?
19. Myslíte si, že odborné aktivity realizované v rámci otevřené věznice celkově přispívají k prevenci delikvence a kriminality?